

PETŐCZ PÁL

A politikai katolicizmus „reformnemzedéke”*

1935 tavaszán fasizmus és demokrácia világméretben folyó küzdelme a magyarországi katolikus táborban is éreztette hatását. A katolikus tábor mélyen lappangó áramlatai nyíltan a felszínre törtek, az alapvető kérdésekben egységes katolikus táboron belül frontok keletkeztek, bizonyos ellentétek a fasizmushoz való viszony kérdésében.

A politikai katolicizmus szélsőjobboldal felé helyezkedő része, a magukat „ifjú katolikusok”-nak nevezők tábora, kivált a Korunk Szavá-tól, — mely gróf Széchenyi György szerkesztésében a konzervatív fasizmustól kissé balra álló, a polgári demokrácia felé orientálódó tábor fóruma volt — s nyíltan hitet tett Gömbös és a hitlerizmus mellett; sajtóorgániumukban, az Új Kor-ban a nyílt, a totális fasizmus bevezetéséért szálltak síkra.

Porondra lépésük a legszorosabban összefügg az uralkodó osztály ideológiai frontjának kényszerű átrendezésével, korszerűsítésével, azzal az ideológiai offenzívával, mely elsősorban az 1929/33-as világgazdasági válság hatására Magyarországon is megindult. A válság ismételten bebizonyította, hogy az uralkodó osztályok hatalma ingatag talajra épült. Bebizonyosodott az is, hogy az eddig jónak, hatásosnak hitt elméletek, ideológiák csődöt mondtak, korszerűtlenné, elavultak, nem lehet velük széles tömegekre hatni, nem mozgósító erejűek, hitelüket veszítették, érdektelenné váltak. Lázás sietséggel láttak tehát hozzá az uralkodó körök roskadozó hatalmuk alátámasztása érdekében az ideológiai frontok átrendezéséhez, „korszerűsítéséhez”. Ez a folyamat már a válság éveiben, a harmincas évek legelején megindult. Példát és útmutatást elsősorban a világreakció egyik központja, a Vatikán szolgáltatott a Quadragesimo Anno-val, ahogy katolikus körökben nevezték, „a nagy szociális enciklikával”. Nem véletlenül 1931 a Quadragesimo Anno megjelenési éve, az az év, amikor már a világ minden tőkés országában tombolt a gazdasági válság. A magyarországi politikai katolicizmus széles tábora, az a tábor, mely alapvetően a „konzervatív fasizmus” alapján állt, a pápai útmutatást követte, s késedelem nélkül hozzákezdtek az uralkodó osztályok védelmében az ideológiai frontok megerősítéséhez, újjárendezéséhez.

A pápai enciklika tételei a magyarországi viszonyokra alkalmazva a fasizmus egy szelidített válfaját jelentették, — egy olyan kleriko-fasizmusra való törekvést, mely felszámolja a Bethlen-korszak „liberalizmusát”, de lényegében

* E tanulmány része egy, az ellenforradalmi korszak ideológiai viszonyait felmérő nagyobb monográfiának. Az uralkodó osztályok ideológiai táborán belül a politikai katolicizmus ideológiai áramlatai jelentős, — bár korántsem legjelentősebb — szerepet tölthettek be. A „katolikus reformnemzedék” ezeknek az áramlatoknak egyik, szélsőjobb felé orientálódó csoportját képviselte.

az olasz s a portugál fasizmus nyomdokain haladva, tartózkodik a hitlerizmus bizonyos módszereitől, a vér és a faj mítoszát is csak módjával veszi át — azaz egy olyan fasizmust, mely a politikai katolicizmus széles táborra, a „konzervatív fasizmus”, „keresztény fasizmus” táborra számára a legelfogadhatóbb, mert „katolikus hitelveken” alapulva valósítja meg a nép széles tömegeinek elnyomását.

Az uralkodó osztályok egy része azonban a Quadragesimo Anno elveit és módszereit nem tartotta kielégítőnek. A hitlerizmus hatalomrajutásával adva volt a totális, a nyílt, kegyetlen fasiszta diktatúra példája, mely jobban kifejezte e körök érdekeit. Az uralkodó osztályok legreakciósabb része tehát, hűen önmagához, a totális fasizmus útját választotta, illetve kísérletet tett a totális fasizmus bevezetésére. E törekvésében talált nyílt szövetségest a politikai katolicizmus szélsőjobbfelé orientálódó csoportjában, az „ifjú katolikusok”-ban, a „katolikus reformnemzedék”-ben.

A Gömbös-kormány e szövetségben szócsövet kapott eszméi propagálására viszonylag széles katolikus rétegek felé. A „katolikus reformnemzedék” viszont a katolikus-keresztény pozíciók megerősödését — nem utolsósorban saját személyük előtérbehelyezését —, a katolikus politika újabb térhódítását remélte, úgy hitte, hogy a Gömbös-kormány szociális demagógiáját összekapcsolva a Quadragesimo Anno szociális demagógiájával, a „katolicizmus spirituális és szociális megújodását” fogja elérni, azaz hogy ilyen módon sikerülni fog megállítania, sőt visszafordítania azt az egyre növekvő vallástalanodási folyamatot, a tömegek növekvő közönyét a hitélettel szemben, azt a „nyárspolgárosodási” folyamatot, ami már hosszú évek óta a katolicizmus egyik központi problémája volt.

Balla Borisz,* a „katolikus reformnemzedék” egyik vezéralakja, az Új Kor felelős szerkesztője, aki a leginkább exponálta magát Gömbös Gyula mellett, szinte feszít a beavatottak büszkeségétől, attól a hivatástól, melyet betölteni érez a katolikus-keresztény politika szolgálatában:

„... ami a politikai és egyéb eseményeket illeti — írja a Gömbös-kormány-
nak a terror és megtévesztés eszközeivel kicsikart elsöprő választási győzelmével kapcsolatban —, minden szerénységgel nélkül megjegyezzük, hogy nem vagyunk egészen beavatottak és ezért tudjuk, hogy a magyar katolikus társadalom és az úgynevezett keresztény politika fontos, igen fontos, majdnem azt mondhatnánk kritikus feladatok és döntések elé fog kerülni.”¹

Hangsúlyozza, hogy az „új világgal”, azaz a totális fasizmussal kapcsolatban nem az elzárkózás, hanem a közeledés, az együttműködés politikáját kell a katolicizmusnak alkalmaznia, ezt kívánja az „elkerülhetetlen fejlődés”, mely nemcsak a „kis magyar glóbuszon”, hanem „az egész világon” végbemegy, s mely szerinte a katolicizmus „örök értékeinek nagyobbra fejlesztését” hozza magával világszerte. Hirdeti, hogy a „kapitalista-feudális érdekek” sokszor „kompromittáló terhétől” szabadulhat meg a katolicizmus azáltal, hogy a reformpolitika élére áll. Azaz a katolicizmus megújodását várja a Gömbös-féle totális fasizmustól, s mintegy ellenszolgáltatásként felajánlja az „új rendnek” a „katolikus ezeréves tapasztalatait”.²

¹ Balla Borisz: Olvasóinkhoz. (Új Kor, 1935. ápr. 20. 1. évf. 1. sz. 3. l.)

² Uo.

* A Milotay által szerkesztett Magyarorságnak volt a munkatársa, „a Milotay-féle zsrnalizmus emlőin nevelkedett”. Ld. Magyar Kultúra, 1935. 404. l.

A „katolikus reformnemzedék” szerint a totális fasizmus gondolata, vagy, ahogy ők fogalmazták, „a szociális államot hordozó nemzeti közösség gondolata”, „koreszmévé” vált, s e „koreszmétől”, mely a Gömbös-kormány tevékenységében valósul meg, a „nemzeti egység” megteremtését, az osztályharc megszüntetését várják. A „népi” Magyarország harcosainak vallják magukat, hirdetik szembenállásukat az „úri” Magyarországgal, s hivatásuknak érzik, hogy a „reformkormányral” karöltve kivegyék részüket a „jogállam és liberális kapitalizmus” következményeként jelentkező „osztálytársadalom” és „szociális igazságtalanságok” megszüntetésében.

„Szomorú és botor dolog lenne — olvassuk az egyik cikkben, melynek írója a „liberális kapitalizmus”, vagy a „koreszmét” megvalósító Gömbös-kormány, azaz a totális fasizmus alternatívája elé állítja a katolikusokat, ez utóbbi követését propagálva —, ha . . . a reformok a mi helyeslésünk és közreműködésünk nélkül valósulnának meg csak azért, mert némelyek a politikai katolicizmus hajóját olyan kérdések mellett próbálják lehorgonyozni, amelyeknek állandó feszegetése lehet a hálás szentimentalizmus szép bizonyossága, de a katolicizmussal össze nem függnek, a magyarságot csak megbontanák s amelyeknek eldöntése amúgyis nemzetközi kérdés. Vétene nemzete és saját jövője ellen az a katolikus fiatalság, amely ilyen rozszant hajóra telepítené alkotásra vágyó energiáját.”³

A „válaszút” elé állított katolikusok meggyőződésének legfőbb adója tehát: a totális fasizmus bevezetése „nemzetközi kérdés”, azaz nincs ellene apelálata, a „koreszme” szükségszerű térbővítéséről van szó. A katolikus, ha nem akar lemaradni, igyekezzék felkapaszkodni a szekerre, pontosabban: átszállni a rozszant hajóról a korszerűre. Ez a rozszant hajó a Bethlen-korszak, az „úri” Magyarország, amit a „katolikus reformnemzedék”, a „fiatal katolikusok” tülekedő serege, — mely „alkotásra vágyó energiáit” a Gömbös-kormány szolgálatában akarja kiélni, — éles szavakkal bírál. Elmondják, hogy az urak „kaszinókból kormányoztak”, hogy „liberális-kapitalista” és „feudális pressziók” alatt nyögött az ország,⁴ mely ellen az „ifjú katolikusok” nemzedéke idáig azért nem tudott fellépni, mert egymástól elszigetelten küzdött a Magyar Holnap, a Wesselényi Reformklub, a Nemzetpolitikai társaság, a Prohászka Társaság és más intézmények kereteiben. Ez a nemzedék azonban most egymásratalált — hirdetik — a gömbösi reformnemzedék táborában, s az „idősebb nemzedékekkel” szemben maguknak vindikálják a totális fasizmusban a vezetést, a reformok végrehajtásának „szellemi irányítását”. Hangoztatják, hogy a Gömbös-kormány támogatása „a férfikorba serdült és még fiatalabb katolikus nemzedék létérdeke”, és nem kis sértődöttséggel állapítják meg a Keresztény Párt és általában a politikai katolicizmus „konzervatív” vezetőivel szemben: „. . . Véleményünkre soha nem voltak kíváncsiak, bennünket munkájukba soha bele nem vontak, reformköveteléseinket illetékes helyeken soha nem tolmácsolták.”⁵

A „nemzedékprobléma” felvetése természetesen összefügg a kormány közvetlen támogatásával. Annak a demagógiának az alátámasztása ez, mely hirdette, hogy az állatalan diplomások s az egyetemekről kikerülő fiatalok helyzetét, jövőjét a gömbösi reformpolitika fogja megoldani. Ezen túlmenően azonban az uralkodó osztályok tagjainak a hatalmi pozíciók felé törtetését is tükrözi.

³ *Mihelics Vid*: Katolikusok a válaszüton. (Új Kor, 1935. máj. 4. I. évf. 2. sz. 9. l.)

⁴ *Balla*: i. m.

⁵ *Mihelics*: i. m.

Az 1935-ös választások után, a „reformkorszak” jelszavaival porondra lépő nyílt fasizmus előretörésével, megindult a marakodás a hatalmi pozíciókért a katolikus táborban is. Velcjárója ez a Keresztény Párt összezsugorodásának, választási kudarainak, de alapvetően természetesen annak a politikai morálnak, mely népellenes lényegénél fogva mindig és csakis az önös érdek szemelőtt tartásából indul ki. Nem véletlen tehát, hanem a katolikus tábor politikai lényegét fejezi ki az állandóan visszatérő jelszó: az „öregek” nem engedik érvényesülni a „fiatalokat”, nem nevelnek új, ütőerős, fiatal katolikus vezetőségárdát stb. — ebben látják a katolikus-keresztény politika „háttérbeszorulásának” gyökerét. Miközben tehát a katolikus Egyház az elméletek és módszerek roppant széles, változatos és kifinomult eszközeivel maradéktalanul az uralkodó osztályok szolgálatába állította erőit, állandó volt a marakodás az irányító szerepért, a hatalomért, a vezető pozíciókért. Amikor tehát áramlatokról, ellentétekről beszélünk az uralkodó osztályon belül, vagy a katolikus táborban, ezeket a szubjektív tényezőket soha sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Sőt, azt mondhatjuk — mivel az alapvető gazdasági kérdésben, az egyházi birtok sértetlenségének kérdésében teljes volt az egyetértés — e táboron belül ezek a szubjektív momentumok voltak az alapvetőek. Az ellentétek tehát soha sem zárták ki e táboron belül a szoros együttműködést.*

Az „öregek” és „fiatalok”, az „ifjú katolikusok” és a „konzervatív lelkületű idősebb nemzedék” ellentétét tehát a Gömbös-kormányhoz, a totális fasizmushoz való viszony kérdésében ebből a szempontból kell vizsgálnunk. Így kell értékelnünk azokat a „támadásokat” is, melyek a „katolikus reformnemzedék” színre lépésekor a katolikus sajtóban megjelentek — többek között a jezsuiták lapjában, a Magyar Kultúrában is —, bírálva a „fiatalokat” nem is annyira a Gömbös-kormány melletti nyílt kiállásuk miatt, hanem inkább az attól való félelemben, hogy a „fiatalok”, a reformok útjait egyengetve, megfélemedeznek az „örök katolikus célok”-ról, a más vallásoktól független és más vallások fölé helyezett önálló katolikus „közéleti érdekekről” és szem elől tévesztik a „protestáns veszélyt”, „azt a nyers és céltudatos felekezeti előretörést . . . , amelynek a katolicizmus gyengítése a célja”.⁶

Ezek a „támadások” természetesen a legkisebb mértékben sem érintették a „katolikus reformnemzedék” lényegét, a totális fasizmus iránti szolgálatukat, hiszen más stílusban ugyan, mint az Új Kor, a „katolikus reformnemzedék” lapja — ezek a sajtóorgánumok is teljes mértékben a Gömbös-kormányt szolgálták. A politikai katolicizmus széles táborából ebből a szempontból egyedül a Korunk Szava, elsősorban a lap főszerkesztője, gróf Széchenyi György kivétel, aki cikkeiben sorozatosan leleplezte, s bírálta a „katolikus reformnemzedéket”; megtagadva velük minden együttműködést, s aki a hitlerizmust támadva — minden ellentmondásossága ellenére, a „keresztény fasizmus” talajáról a polgári demokrácia felé közeledett.

A két, látszólag egymással ellentétes tábor, a „fiatalok” s az „öregek” tábora közös platformot Prohászka Ottokár prefasiszta nézeteiben, elméleteiben talált, illetve abban a gyakorlatban, mely a politikai katolicizmus tevékenységét

⁶ Bangha Béla: Egy új folyóirat margójára. (Magyar Kultúra, 1935. I. köt. 405. l.)

* E szabály alól, e tábor személyeit vizsgálva, akadtak kivételek, pl. gróf Széchenyi György, a Korunk Szava főszerkesztője, akit — igen lényeges ellentmondásai ellenére — pozitíven értékelünk, s aki talán, ha 1938-ban bekövetkezett kora halála meg nem akadályozza, a hitlerizmus elleni harcban eljuthatott volna a kommunistákkal való politikai szövetségig, együttműködésig.

jellemezte a fehérterror esztendeiben, a kommunistaüldözésben s az ellenforradalmi rendszer megerősítésében. Így kap közvetlen támogatást a „fiatalok” nyílt, totális fasizmust követelő tábora az „öregek”, a „konzervatív fasizmus” részéről Schütz Antal személyében. Schütz ezt a támogatást csupán a terminológiával leplezi. Szótárában a nemzeti szocializmus s annak Gömbös-féle magyarországi változata „lelki renaissance”, „új szellem”, „új világ” címszók alatt szerepel.

Schütz a Gömbös-kormány „reformpolitikájában” a katolicizmus eszméinek megvalósulását látja, hasonlóan a „fiatalokhoz”, hangoztatja, hogy a „reformkorszakban” nem valami újról, külföldön feltalált újdonságról van szó, amit a magyarságnak „át kell vennie”, ellenkezőleg, a Gömbös-féle reformkorszak tulajdonképpen visszatérést jelent a „nagy magyar szociális püspök”, Prohászka Ottokár elveihez. Így jut el Schütz is a totális fasizmus igenléséig, hirdelve, hogy ami ma a világban, tudniillik a fasiszta országokban történik — s aminek „világáramlatából” Magyarország sem vonhatja ki magát —, lényegileg keresztényi, ha a látszatok (ti. a németországi katolikusüldözések — P. P.) néha mást mutatnak is.

„Kétségtelenül megállapítható — hangoztatja —, hogy az, ami a népek lelkében vajúdik, *legmélyebb gyökereiben keresztény, még ha sokszor az ellenkezőjének látszik is.* A legalsóbb csírákban felfedezhető az evangélium szelleme.” A katolikus ifjúságnak, ha a Prohászka Ottokár által megindított „lelki renaissance” szellemében akar cselekedni, „ki kell fejleszteni a fogékonyságot az »új szellemjárás« iránt . . .” „Ki kell nyílni mindenkinek az új szellemek befogadására.” . . . „Ami Magyarországot illeti, semmiesetre nem vonhatja ki magát az új mozgalmak alól. Ha sok tekintetben kialakulatlanok is még ezek, kétségtelen, hogy *logikus következményei a történelem fejlődésének és történelmi szerepük ma már igazolva van.* Be kell kapcsolódnunk, mert *ha nem megyünk magunktól, akarataink ellenére magunkkal ragadnak.* Nem tehetünk mást, mint igenelni belőlük mindazt, amit keresztény szempontból lehet. Be kell látni, hogy Magyarország hosszú időre nem lehet politikai tényező, de igenis tényező lehet valláserkölcsi téren és kell is, hogy az legyen.”

Végül mintegy áldását adva a „katolikus reformnemzedék” működésére, annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy az Új Kor köré tömörült „fiatalok” „teljes egészében” megértették az „új idők” szavát, s úttörő munkájuk eredményeként most már az „öregek” is hozzájuk hasonlóan fognak gondolkodni.⁷

Azaz Schütz az „öregek” nevében igenli a nemzeti szocializmus lényegét: a kéréllhetetlen kommunistaellenességet, a magántulajdon, a kapitalizmus védelmét, valamint a tömegek megtévesztésére, a forradalmi helyzet levezetésére szolgáló felfokozott szociális demagógiát. Egyben hitet tesz Magyarországnak a III. Birodalmat kiszolgáló csatlós szerepe mellett, mely „valláserkölcsi téren” van hivatva biztosítani a közép európai hegemoniát.

A katolikus doktrinának mindig egyik sarkalatos pontja volt a „tömegember”, a „nyárspolgár” lebecsülése, megvetése, ami alatt olyan egyéneket értettek, akinek hitélete elszürkült, aki képtelen a vallás tételeinek mély átélésére, aki nem áll ki harcosan hitéért, aki vallásáért áldozatvállalásra képtelen. Ezzel a tanítással függ össze, valamint elsősorban a forradalomtól való mélységes félelemmel szembenállásuk a tömegekkel, aminek leplezett individualizmus

⁷ Schütz Antal üzenete az Új Kor-nak, az új világról. (Új Kor, 1935. ápr. 20. I. évf. 1. sz.)

formájában adtak kifejezést, hirdetve, hogy a katolikus szemlélet felülemelkedik mind az individualizmuson, mind pedig a „barbár” kollektívizmuson. A néptömegekkel mindig szembeállították az egyént, a történelmi „kiválóságot”, aki nélkül a tömeg tehetetlen, vak ösztönök rabja.

Az sem véletlen, hogy ezek a tanítások mindig akkor kaptak nagyobb szerepet, amikor a társadalmi ellentmondások sürgős megoldást követeltek. Az 1929/33-as gazdasági válság után, az ideológiai osztályharc előtérbekerülésével e harc sikeres megvívása érdekében a „katolikus reformnemzedék” propagandájában, a kemény kéz politikáját követelve, ismét előtérbe kerül ez a tanítás, de sajátos formában, párosulva és összefonódva a nemzeti szocializmus demagógiájával, mely a „vezér” mítosza mellett a tömegekre apellál. A tömeg „lényegében barbár”, hirdetik Le Bon nyomán. Vezérre van tehát szükség, olyan vezérre, aki nem él vissza hatalmával (ez a megszorítás formális gesztus az „öregek” felé, akik a totális fasizmussal szemben az „ezeréves alkotmányosság sáncait” védelmezték, legalábbis szavakban — P. P.). Ilyen vezér a „katolikus reformnemzedék” szerint Hitler, aki „esupa idealizmus”, „erkölsi tökély”, vagy pl. Gömbös Gyula, nem is beszélve a többi fasiszta diktátorról, Mussoliniról, Salazarról, Francoról, és a magyar politikában ilyen vezérként számításba jöhetnek mindazok, akik a katolikus-keresztény politika, a „kleriko-fasizmus” eszmei talaján állnak. Így lesz a későbbiekben Imrédy Béla pl. az „eszményi katolikus államférfi” típusának megtestesítője.

A nyílt, totális fasizmus bevezetésének szükségességét, a Gömbös-kormány támogatását a „katolikus reformnemzedék” elsősorban a kérlelhetetlen kommunistaelenesség jelszavával indokolta. Ez az, amiben elsősorban volt teljes az összhang a katolikus táborban. A módszereket illetően azonban voltak eltérések. Igenelték a fasizmust, a kommunizmus elleni harc fő eszközének tekintették, azonban elég széles volt katolikus körökben azoknak a tábora, akik nemcsak a nemzeti szocializmus agresszív eszközeit tartották átültethetetlennek a „magyar talajba”, de bizonyos fenntartással éltek az olasz fasizmussal szemben is. Ez utóbbiban megoldottnak látták ugyan az állam és az egyház viszonyát, együttműködését, azonban még ennél is „magyarabb” fasizmust akartak, egy olyan fasizmust, mely teljes sértetlenségében menti át az uralkodó osztályok jogait, azaz kizár minden politikai szerepeserét, mely katolikus hitelvekre épül, követve a Quadagesimo Anno útmutatásait és teljes mértékben biztosítja a katolicizmus vezetőszerepét. Ez az álláspont látszatában mintegy a nemzeti szocializmus és a kommunizmus közti harmadikutas álláspontként jelentkezett, tartózkodó, várakozó, helyenként bíráló álláspontot foglalt el a Gömbös-kormánnyal szemben, vagy a politikamentesség álarcát öltötte, így leplezve szerepét a fasizmus megerősítésében.

A „katolikus reformnemzedék”, híven a „reformkorszak” *hangos* demagógiájához, ezt a magatartást elítélte, s *nyílt* egyértelmű, harmadik-út mentes kormánytámogatást követelt. „... Aki felismert egy tényt — írja Aradi Zsolt, Balla Borisz elsőszámú fegyvertársa Gömbös szolgálatában — s bátran ki akar állni érte, az nem vacillálhat, nem beszélhet úgy, mint az 1917-es orosz forradalomban a *szociálforradalmárok*, akik nem segítették a vörösöket se, de nem állottak Kolcsak oldalán sem... Ezek a mi baloldali intellektueljeink (így titulálja Aradi azokat az elvbarátait, akik fenntartásukat hangoztatják a Gömbös-kormánnyal szemben — P. P.) ilyen orosz *szociálforradalmárok*. Mi azonban látjuk azt a fenyegető veszélyt, amely kultúránkat és emberségünk gyökereit halálra sújtaná... Csodálatos, hogy hazai intellektueljeink nem hallják a földalatti

dübörgést, morajlást Moszkvától Mexikóig, nem érzik, hogy ennél fenyegetőbb veszélye a világnak nem lehet, hogy egyetlen sátán van, amely ellen minden eszközzel védekezni kell.”⁸

Az „egyetlen veszély”, a kommunizmus veszélye — ez az a fő front, mely ellen az összes erőt egyesíteni kell, s harcba kell vetni. „Népándorlás szerű vihar száguld”, most „mellékcélok” megoldására — legyen az akár a nemzeti szocializmusban jelentkező vallásellenesség leküzdése — nem lehet szétforgácsolni az erőket, mert most „a nagy kontúrok a fontosak, a nagy frontok megtartása”, azaz a kommunizmus elleni harc. Ebben a harcban a polgári kultúra értékei is veszendőbe mennek — ez sajnálatos, de a totális fasizmus támogatása megköveteli „a torzonborzra nőtt kulturális álszakáll” megnyirbálását, s ezért még a „barbár jelzőt” is „szívesen viseljük el”, hogy ily módon biztosítsák az „igazi kultúra”, a fasizmus kultúrájának térhódítása, melyben a „kereszténység szellemi és anyagi javai”, — ha pillanatnyilag fenn is áll az új pogányság veszélye, ami ellen a jelen helyzetben „melléksatározásokat” vívni nem szabad — teljes mértékben kibontakozhatnak.

Az „új korszakban”, a totális fasizmusban, mely egyetlen megoldás a kommunizmussal szemben — csak a kettő között lehet választani, „harmadik megoldás nincs” — a „fegyelem és erős formák nagy szerepet játszanak, s egyben sok minden el fog tűnni” — ez azonban nem jelenti az „Új korszak” „kultúra-, ember-, és szellemellenességét”. Ellenkezőleg! Az „új korszak” megszünteti azt a társadalmat, mely a „pénz jogán” biztosította „egy kiváltságos kaszt” számára a magas kultúrát és megteremti a „nemzet összessége” számára a „szellemi és anyagi javak” magas színvonalát.⁹

A „katolikus reformnemzedék” tehát hitet tesz a kommunizmus elleni harcban a totális fasizmus mellett. A szilárd együttműködés kiépítését követelik a hitlerizmus, a hitlerizmus híveivel, azokkal, akik „megrészegülve az új világtól tévútra kerülnek, s a totalitást akarják”,¹⁰ szembefordulnak minden demokratikus, vagy akár csak demokratikus színezetű törekvéssel, igénybevévve céljaik érdekében a tömegek tudatának megfertőzésére a szociális demagógia náci elveit, módszereit is. Harcukat „korszerűen” tömegekre, jobboldali tömegekre támaszkodva kívánták megvívni. A „konzervatívok”, az „öregek” azonban nagyon jól látták, hogy a fasizmus ideológiai frontja még nincs kiépítve — mint ahogy a későbbi években is állandó panasz tárgyát képezte ez a „hiány” — azaz nincsenek a „keresztény fasizmusnak” megfelelő tömegek, olyan tömegek, melyek erősen, szilárdan a katolikus hitélet talaján állnak, amelynek egyedei nem „tömegemberek”, nem „nyárspolgárok”, nem „vak ösztönök” szerint élnek, azaz amelyek politikai mozgatásakor nem kell tartani attól, hogy szembefordulnak mozgatóikkal, azokkal, akik sakkfigurákként kezelik őket.

A Gömbös-kormányon belül is azoknak a befolyása érvényesült, akik a nemzeti szocializmus magyarországi rohamcsapatainak, a nyilaspártoknak szervezkedését, ideológiájuk terjesztését eltűrték ugyan, sőt burkoltan támogatták is, de a szélsőjobb hatalomra kerülését, vagy módszereik szélesmértékű, nyílt alkalmazását — az adott helyzetben — az uralkodó osztályok osztály- és személyi érdekeivel ellentétesnek tartották. Tegyük hozzá: a „katolikus reformnemzedék” nem kis keserűségére, mely a rohamos jobbratolódástól várta a tár-

⁸ *Aradi Zsolt*: Amiről döntenünk kell. (Új Kor, 1935. máj. 4. I. évf. 2. sz. 7. l.)

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

sadalmi problémák megoldását, az „öregék” „óvatosságát” érthetetlennek tartotta, pozícióföltétést látott benne, s a nagy lehetőségek elmulasztását féltette. Aradi, a szélsőjobb szükségességét propagálva, arról igyekszik meggyőzni az „öregék”-et, hogy a Gömbös-kormány hatalomrajutása, a „reformprogram” megvalósítása nem a „mezítlásosok uralmát” jelenti, — (jellemző az uralkodó osztályok e rétegére, mélységes iszonyodása a tömegektől, még a demagógiát sem tudták elviselni! —). Rakovszky Tibor pedig, a pápai tekintélyre hivatkozva, a Quadragesimo Anno-t idézve hirdeti a régi elvek felülvizsgálásának és új mód-szerek bevezetésének, egy olyan új rend megteremtésének szükségességét, mely számol a „tömegek igényével”.¹¹

A magyarországi politikai katolicizmus táborának zöme helyeselte a fasizmus ilyen vagy olyan formáját, azonban a katolikus vallás üldözése miatt, és csak emiatt, tartózkodást, sőt szembenállást tanúsítottak a hitlerizmussal. A pápa már 1935-ben, de később még határozottabban nyilatkozott a hitlerizmus vallásellenessége ellen, miközben áldását adta politikai ténykedésére: „Hírek érkeznek majdnem minden nap, amelyek arról értesítenek, hogy a katolikus híveket nyugtalanítják és megakadályozzák a hitélet gyakorlásában. Sőt, nemcsak a híveket, hanem a papokat és az egyházmegyéek főpásztorait is. Sajnos, egy úgynevezett pozitív kereszténység ürügye alatt dekrisztianizálni akarják Németországot és egy barbár pogányságra akarják visszavezetni. Mindent megkísérelnek, hogy megzavarják a keresztény hitéletet.”¹² A katolikus tábor lényegében a pápai útmutatásokat követte, a politika fő kérdéseiben való együttműködés mellett elítélte a hitlerizmus „vallásellenességét”, ami persze kihatott e körök politikai állásfoglalására is, az olasz és osztrák orientáció táborát erősítette.

A „katolikus reformnemzedék” a Gömbös-kormány szolgálatában azonban még arra is vállalkozott, hogy ellensúlyozza, sőt eltüntesse a hívők tudatából a hitlerizmus vallásellenességéről szóló híreket, hirdetve, hogy a hitlerizmus lényegétől idegen a katolikus-üldözés, tehát a náciizmus és a katolicizmus nemcsak politikai téren köthetnek szoros szövetséget a kommunizmus ellen, hanem vallási kérdésekben is teljes megegyezésre, közös platformra juthatnak, ilymódon is erősítve Gömbösnek bel- és külpolitikai törekvéseit.

König Antal: „Beszélgetés a német katolicizmus helyzetéről” c.¹³ cikkében egy centrupárti, egy nemzeti szocialista és egy német nemzeti-párti véleményét közli a náciizmus és a németországi katolikus egyház viszonyáról.

König a centrupárti véleményét tolmácsolva Hitler kiválóságát, államférfiúi nagyságát dícséri, hangsúlyozza, hogy a német nép, Hitler útmutatását követve, egységessé vált a nemzeti szocializmus követésében, dicsóíti Hitler vezetőszerepét az antikommunizmusban, s e téren betöltött „nagy világpolitikai érdem”-ét.

„Először is leszögezem — mondja König a centrupárti szavaival—, hogy a német politikát illetőleg ma nincs közöttünk véleményeltérés. Hitler egy lelkileg egységes birodalmat teremtett. Ami Bismarcknak csak a külsőségekben sikerült, azt Hitler lelkileg is megvalósította. Bismarck formái alkotásainak

¹¹ Rakovszky Tibor: Reformnemzedék és katolicizmus. (Új Kor, 1935. ápr. 20. I. évf. 1. sz. 11. l.)

¹² Idézi: Nyisztor Zoltán: König Antal különvéleménye a német katolicizmusról. (Magyar Kultúra, 1935. I. köt. 509. l.)

¹³ Új Kor, 1935. máj. 18. I. évf. 3. sz. 13—15. l.

valódi tartalmat adott. Aszkétikus életmódja, idealizmusa, fáradhatatlan munkálkodása és különösen az egyénisége még a közönyösökből is kivívja az őszinte elismerést. Mi szeretjük őt, lelkesedünk érte és valóban azt hisszük, hogy az isteni gondviselés ajándékozta őt Németországnak. Ha ő nem jött volna el, Középeurópa ma sokkal kommunistább színezetű lenne. A németiség lelki egyesítésén és a Birodalom összefogásán túl ez az ő második nagy világpolitikai érdeme, amiért Európa nem lehet eléggé hálás neki.”¹⁴

„Én elfogadom a nemzeti szocializmust politikai és szociális szempontból” — így Kőnig centrumpártija. — Sőt, e téren odáig megy, hogy a Centrum-párt felbomlását is helyesnek tartja. A magyarázat; „korunkban” a demokrácia már nem oldhatja meg a társadalom problémáit, az erős kéz politikájára van szükség. Mindennek a magyar vonatkozásokra egyetlen értelme van: felszólítása a vacillálóknak, — támogassák a Gömbös-féle erőskézipolitikát. „... A demokrácia eljátszotta kisdud játékait, ennek következtében a pártoknak is el kellett tűnniük. *Ez ellen nincs apelláta.*”

Kőnig centrumpártijának ez az álláspontja nyilván magyarázat kíván lenni azoknak is, akik a Keresztény Párt választási „kudarca” miatt, — amiben nem kis szerepe volt az uralkodó osztályok összejátszásának — „ellenzékiességbe” vonultak a Gömbös-kormányval szemben.

Kőnig centrumpártija egyben felveszi a harcot azok ellen is, akik aggályokat táplálnak magukban a német nemzeti szocializmus „új pogánysága”, „vallásellenessége” miatt. Itt nem sokat segítene a közvetlen apologetika, közvetve védelmezi tehát a náciizmust. Elismeri a németországi „katolikusüldözések”-et, hangsúlyozza azonban, hogy ezek gyökeresen ellenkeznek a Harmadik Birodalom lényegével, s bennük csupán egyes túlbuzgó körök kilengéseit kell szemlélni.

Kőnig centrumpártija bizonyos fenntartásait hangoztatja a nemzeti szocializmus „kulturális és vallási tartalmára vonatkozólag”. Azonban e téren is megnyugtató számára — hát persze, hogy megnyugtató, hiszen megnyugtatósnak szánja! —, hogy „Hitler és Goebbels... ismételtén kijelentették, hogy a Birodalom a pozitív kereszténység alapján nyugszik”. Sajnos Hitler alvezérei nem olyan „ideális egyéniségek”, mint Hitler, „ezek között még sok meggondolatlan, zavaros, forrófejű ember van”, akik meggondolatlan tevékenységükkel vallási téren jogos panaszoknak adnak okot. „Ha a vallási téren mutatkozó *kinövések* (kiemelésem — P. P.), amelyek a nemzeti szocializmusnak és a Harmadik Birodalomnak a külföldön már oly sokat ártottak, kiküszöböltetnek, minden fenntartás nélkül melléje szegődöm” (ti. a náciizmusnak — P. P.).

A cikk további részében Kőnig egy nemzeti szocialistát léptet a színre. Feladata szintén az, hogy teljesítse propagandaszerepét a Gömbös-kormány szolgálatában, siettesse eloszlatni bizonyos katolikus köröknek a „reformkormányval” szemben még mindig meglevő fenntartásait.

Kőnig nemzeti szocialistája azt sugallja, hogy a Keresztény Pártnak aktívan részt kell vennie a kormány támogatásában, mert ez az egyetlen garanciája annak, hogy a kormányon belül kellően érvényesüljön a keresztény szellem, amire Magyarországon, a Regnum Marianum országában különösen szükség van. A demokrácia felé a legkisebb engedményt, a legparányibb gesztust sem szabad tenni, hanem habozás és fenntartás nélkül részt kell venni a „reformok”-ban, az „új világ”, a totális fasizmus építésében, ez az egyedüli biztosítéka egy-

¹⁴ Uo.

ben annak is, hogy a szélsőjobboldalon ne érvényesüljön az „új pogányság” szelleme. Azaz Kőnig, hasonlóan a „katolikus reformnemzedék” többi tagjaihoz, azt hirdeti, hogy a „kleriko-fasizmus” a Gömbös-kormány támogatásával, felhasználásával valósítható meg.

Az „új pogányság” Rosenbergék Németországában is csak azért juthatott szóhoz, hirdeti Kőnig, azért fordulhattak elő „sajnálatos kilengések” kulturális és vallási téren, mert a Centrupárt nem ismerte fel a „reális helyzetet”, a „kor követelményeit”, azaz nem állt egyértelműen Hitler mellé. Mert ha felismerte volna, akkor „a kultúrpolitikai posztokon ma mindenesetre egészen más emberek ülnének és nem lehetne egy Rosenberg irányító tényező. A Centrum azonban félreismerte politikai küldetését, nemzeti kötelezettségét nem teljesítette mindig eléggé, túl messzire ment a szociáldemokratákkal való barátkozásban... és a Centrummal és a többi katolikus körökkel szemben az akció-reakció törvénye lépett életbe. Nemcsak megérthető, hanem természetes is, hogy azok a nemzeti szocialisták, akik a Centrupapoktól üldöztetést szenvedtek, most a hatalom birtokában hasonlóan fizetnek a hasonlóért...”

Kőnig nemzeti szocialistája tehát megmagyarázza a németországi katolikusüldözéseket. Nincs alap a felháborodásra. A németországi katolikusüldözések megérthetőek és természetes folyományai a németországi katolikusok egy csoportja Hitler-ellenességének. A tanulság levonását Kőnig persze a jámbor olvasóra bízta: Ha nem akarod, hogy a németországi katolikusüldözések Magyarországon is megismétlődjenek, ha ellene vagy az „új pogányság” szelleme elterjedésének, lépj fel minden demokratikus megnyilvánulás ellen, támogasd a Gömbös-kormányt, állj élére a jobbratolódnak. Kőnig további fejtegetései már csak arra szólnak, hogy e végiggondolást olvasói számára megkönnyítse.

Azt hangsúlyozza, hogy a „katolikusüldözések sajnálatos kinövésai” ellenére a nemzeti szocializmus „alapjában véve keresztényi” és talaja „mélységében és bensőségében” a katolicizmus erősítését szolgálja. Ez a garanciája a nemzeti szocializmus és a katolikus egyház szoros szövetségre lépésének. Nem is beszélve azokról a közös célkitűzésekről — pl. a kommunisták elleni harcról —, melyek megoldásában mindketten egyformán fáradhatatlanok. Ez a nemzeti szocializmus kultúrpolitikai oldalának olyan pozitívumát jelenti, amely mellett az említett „kinövés” mindenki szemében el kell, hogy törpüljenek. „A nemzeti szocializmus lehengerelte a szociáldemokráciát, a kommunizmust és az istentelen mozgalmakat... Az a szociális és demokratikus szellem, amit a nemzeti szocializmus megtestesít, *alapjában véve valóban keresztényi*. Keresztényi tett a kapitalizmus egyeduralmának megtörése, a liberális világszemléletnek és e világszemlélet kísérőjelenségeinek megsemmisítése... El fog jönni az a nap, amikor az Egyház és a nemzeti szocializmus meg fogják találni egymást, mert meg kell egymást találniok.”¹⁵

A „katolikus reformnemzedék” tehát Gömbös, a nemzeti szocializmus szolgálatában a katolikusok széles tábora számára egyértelműen elfogadhatónak, szalonképesnek igyekszik bemutatni a fasizmus legkegyetlenebb formáját, a hitlerizmust, igyekszik elsimítani azokat a ténylegesen fennálló ellentéteket, melyek a vallást féltő katolikusok és a náciizmus között megvoltak.

A továbbiakban Kőnig egy német nemzeti pártit szólaltat meg. Az analógia a magyar viszonyokra itt is világosan adódik. A nemzeti párti nyilatkozata tulajdonképpen azokat a magyarországi „fiatal katolikusokat”, a „katolikus

¹⁵ Uo.

reformnemzedék"-et van hivatva igazolni, akik „megértve a kor szavát” fenn-tartás nélkül Gömbös táborába álltak, akiket „itt sem”, mint ahogy „ott sem” értettek meg az „öregek”, és akiket a történelem máris igazolt, vagy igazolni fog.

„... Minket nemzeti párti katolikusokat reneegátoknak neveznek — tolmácsolja Kőnig a nemzeti párti szavait —. Mily igazságtalan ítélet volt ez... Minden jel arra mutat, hogy a német nemzet életében gyökeréígható változás fog bekövetkezni, amely változás után mindazon pártokkal el fognak számolni, amelyek ezt a változást meg akarják akadályozni. Mi, akik megértettük az idők eme változásának elkerülhetetlen bekövetkezését, arra törekedtünk, hogy a katolicizmust átmenthessük ezen a válságon...”¹⁶

A politikai katolicizmus „konzervatív fasiszta” szárnya, a jezsuiták lapja, a Magyar Kultúra köré csoportosuló tábor egyébként Kőnig Antalnak a német katolicizmus helyzetéről írott cikkét, mint „különvélemény”-t jellemzi és bírálja, és a pápai intelemre hivatkozva hangsúlyozza a katolicizmus „világ-nézeti szembenállását” a hitlerizmussal, s rosszállásának ad kifejezést a cikk megjelentetése miatt.¹⁷

Kőnig cikke azonban nem tekinthető „különvélemény”-nek, hanem a katolikus tábor szélsőjobbfelé orientálódó rétegének álláspontjáról van itt szó, a „katolikus reformnemzedék” *nyílt* hitvallásáról Hitler mellett. Ez a nyíltság az, amivel különböznek és ellentétbe kerülnek a katolikus tábor konzervatív szárnyával. Ez a „nyíltság” hat elsősorban zavaróan a konzervatív táborra, mely a totális fasiszmus támogatására a Vatikán *mélyen leplezett eszközeit* tartotta alkalmasnak.

A katolikus politika sok évszázados gyakorlatában nagy mértékben kialakult az Egyház nagyfokú alkalmazkodási készsége, aminek megvalósulási formája sokszor éppen az egységes táboron belüli ellentétes áramlatok kialakulása, vagy tudatos kialakítása volt. A fő kérdés: a katolikus vallás hatalmát fenntartani a lelkeken. Ebben teljes volt a megegyezés a politikai katolicizmus különböző áramlatai között. A bizonytalan, még kialakulatlan politikai helyzetben, amilyen az 1935-ös esztendő is volt — a „katolikus reformnemzedék” porondralépése azt a célt is szolgálta, hogy amennyiben az uralkodó osztályok politikája a totális fasiszmus irányában változik, s e formában valósul meg, erre az esetre is meglegyen az Egyháznak a maga vonala.

Az alapvető kérdésekben egységes katolikus tábor vitái azt a célt is szolgálták, hogy az egyes áramlatok hitelét tömegeik előtt növeljék, azaz a katolikus tábor áramlatai tág formát biztosítottak arra, hogy a fasiszmus eszméivel különböző mértékben megfertőzött rétegek megtalálják elhelyezkedésüket a katolikus táboron belül.

*

A „katolikus reformnemzedék” a nyílt, totális fasiszmus bevezetését sürgetve, a társadalom hivatásszervezeti alapon való átszervezését, az érdekképviseleti rendszerek bevezetését, a szabad szakszervezetek betiltását követeli, mindezt összekapcsolva a kapitalizmusnak egy szélsőséges közvetett védelmével. Úgy védelmezik a kapitalizmust, hogy szavakban fellépnek ellene, hirdetik embertelen voltát, rothadtságát, hangzatos demagógiával a kapitalizmussal

¹⁶ Uo.

¹⁷ *Nyíltor*: i. m.

szemben egy új társadalmi rend megteremtésének szükségességét hirdetik, a „munkásság érdekében”.

Ez az „antikapitalizmus”* nem csupán a „katolikus reformnemzedék” szociális demagógiájának volt egyik jellemző, alapvető vonása, hanem megtalálható volt a politikai katolicizmus mindegyik áramlatánál mindig a maga sajátos formájában. Az alapelveket e téren is a Quadragesimo Anno fektette le, amely alapelveket azután a lényeg megtartása mellett az egyes áramlatok mindig politikai érdekeiknek megfelelően variálták. Legszélsőségesebb, legkiélezettebb formáját a „katolikus reformnemzedék”-ben érte el.

A kapitalizmusnak ez a szélsőséges közvetett védelme szerves része a fasiszta ideológiának, elválaszthatatlan a fasiszmus szociális demagógiájától. Szükségessége különösen akkor merült fel, amikor a kapitalizmus az 1929/33-as világgazdasági válságban behozta mélységesen embertelen voltát. A kapitalizmust elsősorban védelmező fasiszta ideológia tehát a kapitalizmus védelmében élesen „támadja” a kapitalizmust és egy új társadalmi rend követelését sürgeti.

A fiatal magyar generációnak le kell vetnie a régi rendszer láncait, nem kötheti semmi szál a liberális kapitalizmushoz — hirdeti a „katolikus reformnemzedék” nevében Nádor Béla. „Ezt a generációt már nem fűzheti sem az érvényesülés, sem a munkalehetőség ehhez az agonizáló rendszerhez. Hiszen ennek a bálványnak a tartó oszlopai szemei előtt omlottak össze. Bűvös, mágikus erejét elvesztette a gazdasági válság és nyomor borzalmaiban. Kiábrándult, becsapott, megcsalt tömegek fordítottak hátat az istenített bálványnak . . . Ez a generáció látta, hogy a liberális kapitalista gazdasági rend alapjai hamis elveken épültek, látta, hogy az alap nem bírja a modern élet teremtette terheket . . .”¹⁸

Szakítani kell a régi Váci utcai „aranyifjú” magatartással — hirdeti Nádor — s közeledni kell a néphez. Támadja a Bethleni konszolidációt, ahol egy évtized mulasztása halmozódott fel és teret követel az új kor szellemének megfelelően a „spirituális” eszméknek. Hirdeti, hogy le kell bontani a társadalmi válaszfalakat, amit az idejét múlt kapitalizmus emelt az osztályok közé, mert a mai korban csak a „néppel” együtt lehet megoldani a társadalmi feladatokat.

A „katolikus reformnemzedék”-nek ez az „antikapitalizmus” a „középkori létforma” igenlését, a „kleriko-fasizmus” megteremtésének követelését jelenti. Az „új rend” jogosságát hirdetik, a fasiszmust védelmezik *általában*, hirdelve, hogy a „kapitalizmus és a szocializmus pörében” a harmadik utat a fasizmus, azaz, ahogy kifejezik; a „közjó állapota” jelenti. A fasizmus védelmében fellépnek azok ellen — így pl. a Bethlen-korszak egyes politikai exponenseivel szemben —, akik a legkisebb mértékben is „ellenállást”, tartózkodást tanúsítottak a Gömbös-kormány iránt. Váry Albert egységpárti országgyűlési képviselő pl. mint a fehérterror kommunistaellenes pereinek főügyésze tette hírhedtté nevét. Ám, még Váry is hallatta hangját az „új világ” ellen:

„Lehet, hogy a régi ideáloknak nem alkalmas a mai korszellem és a mai fölfordult világ. Ez azonban nem azt jelenti, hogy most már forduljunk el régi eszményeinktől s új jelszavak után fussunk. Ellenkezőleg: *lelkünkben a régi ideálok szeretetével türelmesen várjuk ki a vihar végét!* Meg kell alkuudnunk! Tudomásul kell vennünk bizonyos kedvezőtlen jelenségeket, erőket és tényeket, de

¹⁸ Dr. Nádor Béla: Ahol fiatalságunk lemaradt és ahol újra kell kezdeni. (Új Kor, 1935. júl. 1. I. évf. 6—7. sz. 31. l.)

* Az imperializmus burzsoá ideológiájának egyik alapvető vonása.

nem szabad feladnunk régi ideáljainkat. *Hinnünk kell abban, hogy az emberiség boldogulása csak a régi alapokon s csak a régi ideálok útján valósítható meg . . .*

Az új világot hirdetőknél nincs igazuk, mert a kapitalista gazdasági rend nem bukott meg, hanem, mint Anglia példája mutatja, elég erős arra, hogy ilyen példátlan válságot is kibírjon, ezek a téves jelszavak rendkívül veszélyesek is. Mert vagy áll valaki a kapitalista gazdasági rend alapján, vagy légüres térben mozog, honnan a bolsevizmus karjaiba zuhan. Két gazdasági rendet ismerünk: a kapitalista gazdasági rendet s a kollektív gazdasági zűrzavart, a bolsevizmust. *Aki új társadalmi és gazdasági rendet sürget, az a bolsevizmus felé halad, mert más gazdasági rend mint élő valóság nincs.*¹⁹

Váry tehát közvetlenül, korszerűtlen módon védelmezi a kapitalizmust. Az uralkodó osztályok egy része nem értette meg, hogy a kapitalizmus védelmezésének ez a módja már lejárt magát, nem fogta fel a módszer elégtelenségét, annak szükségszerűségét, hogy az ellenforradalmi korszak végsőkéig kieleződött ellentmondásainak leplezésére „korszerű” demagógiára van szükség. Innen származik ennek a rétegnek „ellentéte” azokkal szemben, akik az apologetika „modern” formáját alkalmazták. A „konzervatív fasizmus” magyarországi tábora tehát nem tudta betölteni a nyílt, a totális fasizmus előkészítésének azt a szerepét, amit — más irányzatok között — elvégzett a „korszerű” eszközökkel harcoló „fiatal katolikusok”, a „katolikus reformnemzedék” tábora, fellépve a „kapitalizmus ellen”, hirdelve, hogy az általuk megvalósítandó társadalom, a „közjó állapota” sem nem kapitalizmus, sem nem szocializmus. „Mi a kapitalizmusmal szemben foglalunk állást — hangoztatják —, ezt . . . azért tesszük, mert mi is hozzá akarunk járulni az értékek forradalmának és pedig annak az értékforradalomnak a megszüntetéséhez, amelyet éppen a kapitalista szellemiség váltott ki és helyre akarjuk állítani a keresztény hierarchikus értékrendszer uralmát.”²⁰

A „katolikus reformnemzedék” szembefordulása a „kapitalista szellemiséggel” a polgári demokrácia tagadását és a fasizmus igenlését jelenti. A „keresztény hierarchikus értékrendszer uralmát” szerintük a „hivatásközösség”, a „hivatásrendiség” biztosítja, így nevezik az általuk kiépítendő fasiszta államformát, mely felfogásuk szerint a harmadik utat, a harmadik megoldást jelenti a kapitalizmus és szocializmus harcában. A hivatásközösségben elsimulnak, megszűnnek az osztályellentétek, a tőke megszelidül, átalakul, megreformálódik a kapitalizmus — hirdetik, fellépve azok ellen, akik a régi módszerekhez ragaszkodva tartózkodó álláspontot foglaltak el a totális fasizmussal szemben. „A marxizmustól penetrált fejek azok — írja Kovrig Béla —, amelyek nem tudnak és nem akarnak a kapitalizmus után mást elképzelni, mint a Marxtól szükségképpen hirdetett szocialista kollektív gazdasági életformát . . . Még a bolsevikok ostroma, Váry Albert sem tud attól a felfogástól szabadulni, hogy csak egyetlen alternatíva lehetséges, kapitalista gazdasági rend, vagy bolsevizmus. Mi teljesen idegenül állunk ezzel a felfogással szemben . . . Miként kapitalizmus nincs többé, hanem van egy kapitalisztikus feudális és szocialista elemekből összetevődő, alakuló, változó, tartalomban forrongó életformája a jelennek, akként lesz egy holnapi és holnaputáni állandóan alakuló társadalmi-gazdasági életforma, ami éppen annyira nem lesz szocializmus, miként nem kapitalizmus a jelen . . .

¹⁹ Dr. Váry Albert: Megalkuvás útján. (Pesti Napló, 1935. ápr. 21. 13. l.)

²⁰ Kovrig Béla: Állásfoglalásunk a kapitalizmus és a szocializmus porében. (Új Kor, 1935. máj. 4. I. évf. 2. sz. 15. l.)

Nem élünk többé kapitalizmusban, a ma kevert életformájában élünk. Nem sürgetünk szocializmust, semmilyen izmust, mi egyet sürgetünk: a közjő állapotát.”

A kapitalizmus tehát forradalom nélkül megszűnt, átalakult, a Gömbös-kormány időszaka — a „katolikus reformnemzedék” felfogása szerint — átmeneti korszak a kapitalizmusból a „közjó” állapotába. A kormánynak e cél elérése érdekében az a feladata, hogy kiküszöbölje a tőke „elvadult ösztöneit”, hogy hozzáidomítsa a jogot a szélsőjobboldal törekvéseihez, — ahogy kifejezik: a pozitív jog fedje a természet jogot — azaz már 1935-ben, bár még csak burkolt formában — fellépnek a zsidótörvény követelésével, amit „elméletileg” 1936 tavaszán a zsidókérdésről rendezett ankétsorozattal támasztanak alá, igazolva és teljesen magukévá téve Rajniss Ferenc álláspontját a zsidókérdésben, megkönnyítve ezzel is a szélsőjobboldali nyilas pártok eszméinek behatolását viszonylag széles kispolgári rétegek tudatába.

„A tőke, a pénz, az arany, a cég, a tőzsde nem szükségképpen rossz — han- goztatja Kovrig a hivatásközösséget propagálva —, hanem lényegében igenis jó, de rossz lehet az a szándék, az az emberi célzat, amely az önmagukban jó dolgo- kat a maga kapzsiságának, hatalmaskodásának, eldurvult ösztöneinek szolgál- tatába állítja. Ezért hirdetjük, hogy társadalmi szempontból hasznos, tehát a közjó kimunkálására előnyös, ezért jó: a magántulajdon és az Istennel szemben, ezért családjával és más természetes közösségeivel szemben is szüntelenül felelős egyén okos, józan önzése, vállalkozó szelleme. Erre a magántulajdonra és a magán- kezdeményezésnek erre a szellemére kell építenünk . . . Ezzel kapcsolatban csak egy jogpolitikai feladatot ismerünk, nevezetesen azt, hogy a pozitív jog fedje a természetjogot, hogy jogilag ne legyen handicappelve az, aki a lelkiismeretében élő természetjognak engedve gazdaságaiban is erkölcsös magatartást tanúsít.”²¹

Felfokozott demagógia, — melynek középpontjában a Bethlen-korszak „elvizényösített keresztény kurzusának”, a „liberális kapitalizmus”-nak üres szidalmazása állt, hogy ily módon szerezzenek valamelyes hitelt a Gömbös-kor- mány szociális ígéretéseinek — valamint a kemény kéz politikája, a korlátlan terror alkalmazásának követelménye minden demokratikus megnyilvánulással szemben, ádáz kommunistaellenesség, a fasiszta diktátorok — Hitler, Mussolini, Salazar, Franco — iránti mélységes hódolat, ezek a vonások rajzolták ki a „katolikus reformnemzedék” profilját.

A jobboldali politikát azonosítják a keresztény politikával, a fasiszta maga- tartást a keresztény világnézetért folyó harccal, és ismételten hangsúlyozzák, hogy a jobboldal részéről megnyilvánuló s a keresztény világnézetet is sértő atrocitások egyetlen katolikust sem tántoríthatnak el a „jobboldali gondolattól”.

„Jobboldal alatt értünk minden olyan társadalmi és állami berendezést — írják —, amelynek alapja a keresztény világnézet, vagy amelyek a keresztény világnézet érvényesülését megengedik.

Jobboldal alatt értjük mindazokat a társadalmi és állami formákat, amelyek- nél az állam célja nem kizárólagosan az egyes polgár jólétének emelése, hanem a *közérdeket* teszi meg a szolgálat első céljává.

Az a tény bennünket, katolikusokat, hogy a jobboldalon sok a hamis elv, sok a hamis teória, sok a haszontalan ember, hogy Magyarországon sok a méltat- lan elem, nem tántoríthat el a jobboldali gondolattól.”²²

²¹ Kovrig: i. m. 16. l.

²² Miért vagyunk jobboldaliak. (Új Kor, 1936. nov. 12. II. évf. 25. sz. 3. l.)

A baloldalhoz sorolnak minden társadalmi erőt, mely nem a keresztény világnézet talaján áll, mely erők — szerintük — (elsősorban természetesen a kommunizmus) a „magasabb értelemben vett keresztény politika érvényesítésének”, azaz a totális fasizmus érvényesítésének szabnak gátat. A fasizmus szociális demagógiájának megfelelően elítélik „a liberális kapitalizmust”, mellyel szemben olyan „társadalmi létforma” visszaállítását követelik, mely a „keresztény világnézet” talaján állva, a kemény kéz politikáját igenelve útját szegi minden demokratikus eszme terjesztésének.

„A kommunizmus és a bolsevizmus, azaz az elkeseredett szociális kirobbanások . . . válaszejelenségének a liberalizmusra — írják. — A liberalizmus megtette a magáét, elvégezte feladatát, de kiindulópontjában és gyökereiben hamis volt, mert az embert és az evilágiságot s nem egy abszolútabb értéket tett meg kiindulópontnak. Az egész társadalom, az állam atomizálódott s mindennek végén, minden úgynevezett liberális koncepció fenekén ott leskelődik a hazug materializmus, melynek vége a bolsevista uralom. Azt felelik erre, őszinte baloldali részen*, hogy Anglia is, Franciaország is, Svédország és Norvégia liberális államok és mégsem állanak a bolsevizmus hatókörében. Válaszunk erre az, hogy abban a percben, amint a liberális állam lemond a népfenség kizárólagos hirdetéséről, ha az állam vezetését kipróbált fejekre, egy elitre, bármely más, nem szavazás révén kiválasztott kisebb csoportra bizza, már megszűnt liberális állam lenni. Az első liberális állam egy olyan szellemet termel ki magából, amely a szociális kritikát összetéveszti egy olyan kritikai lehetőséggel, amelynek egyetlen célja mindent felbontani. Baloldal alatt mi olyan társadalmi és politikai rendszert értünk, amely nem áll a keresztény világnézet alapján, tagadja az erős kormányzat jelentőségét s tudatosan, vagy öntudatlanul a túlzott szabadság eszméjének hódolva, olyan eszmék behurcolását is lehetővé teszi, megengedi, melyek végeredményben a bolsevizmusba torkolnak.”²³

Aktív politikálást követelnek a katolikus tömegektől, s a jobboldali mozgalmak támogatását hirdetik. A totális fasizmussal való szövetkezés gondolatát azzal az állandóan visszatérő indokolással támasztják alá, hogy a katolikus-keresztény tömegek részvétele a jobboldali mozgalmakban Európa-szerte azért szükséges, mert csak így módon állíthatják vissza a keresztény világnézet vezető szerepét, csak így módon szerezhetnek érvényt maradéktalanul a katolicizmus szellemi hatásának: „Az államok életét társadalmi, politikai és szellemi mozgalmak irányítják, mindennek felett áll azonban az a szellemi hatás, amit a kereszténység jelent Európának . . . Mi nem mondhatunk le arról, hogy ezt a magasabb értelemben vett keresztény politikát érvényesítsük és nem kapcsolhatjuk ki magunkat az úgynevezett jobboldali frontból annak sok visszássága miatt.”²⁴

A totális fasizmus platformjáról követelik a szabad szakszervezetek megszüntetését, a szociáldemokrata párt betiltását, a baloldali, vagy akárcsak baloldali színezetű sajtóorgánumok elnémítását. „Mussolini, Hitler, Salazar, Dollfuss megmutatták — olvassuk az Új Kor-ban —, hogy a liberális demokráciának ezeket a nemzetsorvasztó kinövészeit a modern államnak nem kell okvetlenül némán és gyáván tűrnie. Az ő példájukat nem kell mindenben utánozni,

²³ Uo.

²⁴ Uo.

* „Őszinte baloldali” — a „katolikus reformnemzedék” szó használatában e fogalmon az ellenforradalmi korszak azon politikusai értendők, akik tartózkodó álláspontot foglaltak el Gömbössel szemben, a totális fasiszta elképzelésekkel szemben, akik óvakodtak a „szélsőségektől”.

valóban nem! De ebben az egyben: az erőteljes államkonzerválásban előbb-utóbb minden államnak követnie kell, ha élni akar s nem kíván bekötött szemmel rohanni a csendes népbolsevizáláson át a nyílt bolsevizmusba. A szocialista agitációt gyökerestől meg kell rendszabályozni. Az Isten-, erkölcs- és hazellenes hadjáratot kemény kézzel máról-holnapra lehetetlenné kell tenni. Ha kell: büntetéssel, lapbetiltással . . . Mi több: „párt”-betiltással, mint az említett országokban . . .

Nem fasizmus ez, se horogkereszt, se parancsuralom. Szó sincs róla. Csak az államfenntartás és népvédelem legegyszerűbb követelménye. Éppen nem szükséges emiatt a túlzásokban, a totalitárius államgondolatban Itáliát vagy Németországot majmolni. De a nemzeti és kulturális élniakarásban igen. Akkor pedig — végre egyszer — cselekedni is kell! Mikor jön már a szakszervezeti törvény, amely kihúzza a vörös munkásdiktátorok lába alól a gyékényt?”²⁵

A fenti idézetet az Új Kor a Magyar Kultúra, a politikai katolicizmus „konzervatív fasiszta” szárnyának orgánuma alapján közli. Tükröződik benne az a módszerbeli változás, ami 1936-ban a „katolikus reformnemzedék” magatartásában bekövetkezett; áttérnek a totális fasizmus nyílt, közvetlen igenléséről, annak burkolt, leplezett igenlésére, teljes összhangban a „konzervatív fasizmus” táborával. Ez a módszerbeli különbség képezte csaknem egy éven keresztül a „katolikus reformnemzedék” és a politikai katolicizmus „konzervatív fasiszta” szárnya között a legfőbb ellentétet, ez utóbbi burkoltan támogatta a Gömbös-kormányt, óvakodva attól, hogy hitelét veszítse a politika porondján, míg a „katolikus reformnemzedék” „ifjúi hévvel” vetette magát a politika küzdelmeibe, mindent egy lapra, a Gömbös-kormány nyílt támogatására téve. E magatartásukban természetesen szerepet játszott a hamis tudat. Teljesen hamisan tükrözve társadalmi létüket, pontosabban kifejezve: „korszerű” hamis tudattal tükrözve osztályérdeküket — bizonyára hittek is abban, amiért kiálltak. Ez a szubjektív alapja széleskörű szociális demagógiájuknak. Innen adódik ideológiájuk bizonyos hasonlósága, kapcsolódása a népiesek jobbszárnyának ideológiájával, amire a későbbiekben még kitérünk. A politikai katolicizmus „konzervatív fasiszta” tábor a realisabban mérte fel társadalmi létét, természetesen a hamis tudat körén belül. Tudatuk pl. tartalmában helyesen tükrözte a tömegektől való mélységes elidegenedésüket, a tömegektől való félelem formájában, aminek egyik jelentkezése volt irtózásuk mindenféle szociális demagógiától. A fentiek természetesen nem jelenthetik a legkisebb mérvű felmentést sem a „katolikus reformnemzedék” részére. Sőt, szerepük károsabb azáltal, hogy „korszerű hamis tudattal” dolgozva, nagyobb „eredményeket” értek el a tömegek tudatának fasiszta eszmékkal való megfertőzésében, mint a „konzervatív fasiszták”.

*

Már 1935 végére nyilvánvalóvá vált a „reformkorszak” kudarca. Megkezdődik a „katolikus reformnemzedék” táborában az önvizsgálat és öniszólás időszaka, bizonygatása annak, hogy a „fiatalokat” „becsületes szándék” vezette az „öregekkel” szemben, a katolikus egység megteremtése szükségességének hangoztatása, a fasizmus magyarországi sajátosságainak előtérbeállítása.

²⁵ A Magyar Kultúra írja ezzel kapcsolatban. (Új Kor, 1936. nov. 12. II. évf. 25. sz. 3. l.)

Az Új Kor „Amiről beszélni kell” című cikke 1935 novemberében egyelőre még csak felmentést és igazolást szolgáltat azoknak a „fiataloknak”, azoknak a „derék emberek”-nek, akik nyíltan Gömbös mellé álltak, de majd csak Gömbös halála után veszi kezdetét részükről a „reformkorszak” kritikája.

„A politika — írják — ma pártpolitikát jelent és ennek legundorítóbb fajtáját, a kielezett pártpolitikát . . . A mai pártpolitika tulajdonképpen rejtett *totalításra törekvést jelent*, mert benne foglaltatik, hogy ha uralomra kerül, az összes többieket, kik nincsenek az ő „hitén”, ki kell zárni.”²⁶

Látszólag elítéli tehát a totalításra való törekvést, miközben lényegében elfogadják. „Ha jól megnézzük — olvashatjuk a továbbiakban — *minden* pártnak majdnem teljesen ugyanaz a programja . . .” — hangoztatják, elmosva ezzel a viszonylag demokratikus pártok és a totalításra törő Gömbös-féle párt közt a különbségeket, valamint igazolni igyekeznek magukat a politikai katolicizmus azon rétegei előtt, melyek nyíltan sohasem, csak mindig burkoltan támogatták Gömbös totalításra való törekvéseit. „A mai pártpolitika már csak *kényszer*, amelyben — aki közéletileg szerepelni akar — részt kell vennie. És miután még mindig akad igen sok derék ember, aki az államon és a társadalmon segíteni akar, kénytelen elfogadni ezeket a rothadt kereteket . . . A mai pártpolitika helyett más szeretnénk, de ha már pártpolitikust valaki, nem kell megítélni ilyen szempontból, hanem csakis a *keresztény, a lelki világnézet szemszögéből*, s abból, hogy mi a nemzet érdeke.”²⁷

Az 1935-ös választások idején a „katolikus reformnemzedék” teljes behódolást követelt a Gömbös-kormánynak, az „önálló” keresztény pártpolitika feladásának szükségességét hirdették. Úgy látták, hogy a Keresztény Párt elavult, alkalmatlan forma, előregedett, tehát a totális fasizmusért folytatott harcban, ellentétben a „konzervatívokkal”, akik a Magyar Kultúra hasábjain ebben az időben is a katolikus vezetés fontosságát, az „önálló” katolikus politika vezetőszeropét hangoztatták.

A Keresztény Párt választási kudarca után a „katolikus reformnemzedék” a bukás okát az „öregek” konzervatív, maradi módszereiben, az újtól való idegenkedésükben, a „szociális kérdésekkel szembeni tartózkodásukban”, azaz a szociális demagógia hiányában, a tömegektől való elfordulásukban vélte megtalálni. A totális fasizmusért a legkorszerűbb eszközökkel kívánt harcolni, s úgy látta, hogy ezt a harcot a Gömbös-kormány támogatásával, ha kell, az „önálló” keresztény pártpolitika feladásával vívhatja meg a legsikeresebben:

„Bármennyire fáj esetleg a megállapítás, nem lehet elhallgatni, hogy a katolicizmus a maga politikai képviselőjét, felmérhetetlen értékeinek, törekvéseinek, céljainak politikai védelmét, parlamenti kifejezését *nem bízhatja házárolagos joggal* a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt megmaradt töredékére . . . A katolikus ifjúság számol a tényekkel . . . A Keresztény Gazdasági és Szociális Párt bukásával, illetőleg elerőtlenedésével bezárult előtte egy út . . . A többi megmaradt út talán nem ennyire egyenes, nem ennyire könnyű, de végeredményben bennünket a többi út is Rómába vezet.”²⁸

„A katolikum fontosabb, mint a katolikus keretpolitika!”²⁹ — ezzel a jelszóval lépnek fel a hitlerizmus nyomdokait követő Gömbös-kormány nyílt

²⁶ Amiről beszélni kell. (Új Kor, 1935. nov. 15. I. évf. 15. sz. 5. l.)

²⁷ Uo.

²⁸ Közi-Horváth József: Miért volt a bukás? (Új Kor, 1935. ápr. 20. I. évf. 1. sz. 7. l.)

²⁹ Lutter Ferenc dr., a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa: Az olasz katolicizmus lelki alkata. (Új Kor, 1935. szept. 15. I. évf. 11. sz. 7. l.)

támogatóiként, azaz: nem az a fontos — hirdették —, hogy a katolikus politikusok a kormány mellett valamiféle külön pártban lépjenek fel, hanem, hogy katolikus szellemmel töltsék meg a kormánypártot.

A „reformkorszak” kudarcának nyilvánvalóvá válásakor, az önvizsgálat és önigazolás időszakának mindjárt a legkezdetén felülvizsgálják azonban a Keresztény Párttal szemben elfoglalt álláspontjukat is és most már a politikai katolicizmus »konzervatív ellenforradalmi« szárnyával egyetértésben han- goztatják, hogy mindaddig, amíg más pártok léteznek, szükség van „külön keresztény pártpolitikára”.³⁰

A „reformkorszak” célkitűzéseinek valórváltását most már a katolikus- keresztény egység megteremtésétől, a külön keresztény pártpolitika győzel- métől remélik.

A „reformkorszak” éles bírálata, a jobbratolódás elmulasztott lehető- ségeinek felhánytorgatása Gömbös halálával veszi kezdetét.

Béry László* Gömbös halálára írott nekrológiájában azt kifogásolja, hogy Gömbös nem mert eléggé következetesen fasiszta lenni, megtorpant a nehé- ségektől, félt, hogy „megrázkódtatásoknak teszi ki az országot”, ha bevezeti a radikális fasiszta diktatúrát, következetesen véghezvive a baloldali pártok betiltását és megfojtva minden demokratikus megnyilvánulást. Ezért csalódott a „katolikus reformnemzedék” a vezérben, Gömbös Gyulában: „Hogyan látjuk mi Gömbös Gyula alakját a magyar közéletben? — teszi fel a kérdést. — Roman- tikus embernek, tragikus hősnek, aki elbukott anélkül, hogy valamit is elvégzett volna . . .”³¹ Pedig Gömbösnek kezében volt a hatalom, mögötte állt a reform- nemzedék, az új államberendezkedést, s ennek alapján a „szociális átalakítást” módjában volt megcsinálni, de Gömbös Gyula „megtorpant” s az „ellenforra- dalmi” politikus konzervatív lett; még azt is „gyöngén és túl óvatosan csinálta, amit egy bátor konzervatív államférfi nyiltabban és radikálisabban csinált volna az ő helyében”. Gömbös Gyulát, a „reformpolitikust” „megfűrték” azok az erők, melyek a régihez, a bevált receptekhez ragaszkodtak és támadá- saikon keresztül Gömbös bátorsága és cselekvőkészsége „tessék lássék intéz- kedésekben” merült ki.

Megszaporodnak a kérdések: mi van a reformokkal, miért mellőzi a kor- mány azt a reformnemzedéket, amely neki a választásokon „oly nagy szol- gálatot tett”, s amely nemzedéket a kormány, mikor úgy látta, hogy „szük- sége van rá,” a „keblére ölelt”. A vezetők beültek a képviselőházba, a reform- nemzedék vezetői is kaptak néhány mandátumot, de hová lett a reformkorszak beindításának lelkesedése, s mi valósult meg ebből a lelkesedből, a célokból? — kérdezi a politikai katolicizmus csalódott „reformnemzedéke”, s a kérdések megoldását a megtorpanásnélküli, a határozott jobbratolódásban látják.³²

A fasiszta diktátorok közül a portugál kleriko-fasiszta diktátor, Salazar, a „láthatatlan” diktátor példája az aktualitás erejével megnő szemükben: „Salazar nemesak a zilált államháztartást hozta rendbe, — hanem az állam gyökeres átalakítását is végrehajtotta . . . szabad kezét kapott reform-

³⁰ Amiről beszélni kell. i. h.

³¹ *Béry László*: Gömbös Gyula koporsójára. (Új Kor, 1936. okt. 8. II. évf. 20. sz. 3. l.)

³² A reformnemzedék. (Új Kor, 1936. szept. 24. II. évf. 18. sz. 3. l.)

* Hogy milyen hétp próbás fasiszták szerepeltek a magyar politikai katolicizmus égisze alatt, azt jól mutatja Béry László személye. Béryt és társait, a „Szabad Európa Rádiója, a Sza- bad Magyarország hangja” szerkesztőségében betöltött szerepüket Horváth Béla és Vámos Imre leplezte be. (Lásd: Tiltakozás. A Szabad Európa Rádió és Magyarország. Látóhatár, XII. évf. I. sz. 1962. febr. 3. 38. l.)

gondolatai megvalósítására. Salazar . . . , aki a maga útjain jár mindenben és kiforrott törekvései, elgondolásai vannak a kor követelményeinek megfelelő új állam létrehozására. Szeme előtt lebeghetett Mussolini fasiszta-állama, de ő egészen sajátos, a portugál lélekhez idomuló államberendezkedést akart, katolikusabbat és ha lehet, még tökéletesebbet.”³³

A „katolikus reformnemzedék” Új Kor köré tömörült gárdájának zöme várakozásaiban csalódva, Gömbös halála után, a szélsőjobboldali pártokhoz hasonlóan, mintegy a kormánypárt szélső jobboldali ellenzékeként kívánta létrehozni, újjászervezni a Keresztény Pártot. Törekvésük főcélja az volt, hogy tömegbázist építsenek a kormány szélsőjobboldali támogatására, úgy látták: erre a régi módszerek, a kormánypárt vagy a kormánypártot támogató jobboldali ellenzék módszerei alkalmatlanok, azaz a szélsőjobboldal, a nyilas pártok szerepét kívánták betölteni „keresztény” alapon. Elképzeléseiket tükrözi — többek között — Béry László: Rozoga pártok című cikke.³⁴

Béry sorra veszi az „ellenzéki” pártokat és megállapítja, hogy hasonló hibában szenvednek mint a NEP. E hiba „még legkevésbé” a Keresztény pártban van meg — hangsúlyozza Béry —, „amelynek mint világnézeti pártnak tagadhatatlan létjogosultsága és hivatása van . . .” Azonban itt is egy csomó kérdés vár tisztázásra. A legfontosabb eldönteni, „hogy a párt akarja-e a politikai hatalmat, vagy megmarad az önkéntesen vállalt másodrendűség álláspontján”. Ismeretes, az 1935-ös választások idején a Keresztény Párt — objektíve segítve Gömbös hatalmának megszilárdítását — kijelentette: nem kíván vezető párt lenni, csak távolról akarja ellenőrizni, figyelni a politikai életet. Kifejeződött ebben természetesen a Keresztény Párt „balszárnyának” bizonyos tartózkodása is a Gömbös-féle politikával szemben. Most a „katolikus reformnemzedék” követelésében a szélsőjobboldal kap hangot. Azt sürgetik, hogy a Keresztény Párt lépjen ki a politikai porondra, a régi garnitúrát cseréljék le, engedjenek fiatalokat a vezetőposztokra, dolgozzák át a kor követelményének megfelelően — azaz szociális demagógiával bőségesen ellátva — a pártprogramot, valósítsanak meg egy a tömegeket megnyerő határozott jobboldali politikát. „A keresztény politikának tömegekre van szüksége, mégpedig olyan tömegekre, amelyeket a politika szerez meg, nem pedig a politikán kívül vagy felül álló segédcsoportokból csakis el magától a párt. Világosan beszélünk: Nem lehet jogosan követelni senkitől, hogy kereszténypárti legyen, mert jó katolikus. A keresztény politikának önálló tartalmat, új, modern formát, bátor hangot kell adni, akkor majd lesznek tömegei önmagáért is.”

Szerintük nem lehet számítani a tömegek határozott jobbfelé fordításában — a szilárd elvi megalapozás hiánya miatt — a független kisgazdapártra sem, de a liberális pártra sem: „Ilyen pártokkal, ilyen politikai elkülönüléssel a mai viszonyok között politikát csinálni nem lehet. A levegőben van, mindenki érzi, hogy új politikai átcsoportosulásokra van szükség, és hogy a rozoga, már csak névleg fenntartott, minden pillanatban széttöréssel, vagy inkább elpudvásodással fenyegető pártkereteket ki kell söpörni a magyar közéletből. Öregek, nevetségesek, tühretlenek. Minden megváltozhatik, csak a pártkeret örök? Az új Magyarország új berendezkedést kíván és ott suhogtatja már a nagy söprűt a lejárt, sokszor korrump pártcsoroszlyák fölött. Nem a parlamentarizmus, hanem a pártok vannak válságban, nem is válságban, hanem pusztulásban.

³³ Csizsár Béla: Salazar, a láthatatlan diktátor. (Új Kor, 1936. szept. 24. II. évf. 18. sz. 6. 1.)

³⁴ Béry László: Rozoga pártok. (Új Kor, 1936. szept. 24. II. évf. 18. sz. 5. 1.)

Az ország nagy többsége, azok a tömegek, amelyek nyitott szemmel nőttek bele a politikába, nincsenek a pártokban és azé a jövő, aki ezeknek a tömegeknek a kezébe új politikai formát és tartalmat ad.”³⁵

A „katolikus reformnemzedék” mozgolódását, türelmetlenkedését befolyásolta az attól való félelem is, hogy a Darányi-kormányral valamiféle balrafordulás indul meg, a Bethlen-korszak rehabilitálása, s még azok a viszonylagos „értékek és eredmények” is veszendőbe mennek, amit a jobboldal kiépítésében a Gömbös-kormány elért. „Vigyázat! Nincs balra át!”³⁶ — hangoztatják, mintegy figyelmeztetésként. Csakhamar megnyugodhattak egyébként, hogy erről tényleg nincs szó. A Darányi-kormánynak a Gömbös-kormányhoz viszonyított liberálisabb színezetű politikájával azonban mindvégig elégedetlenek maradtak.

Darányi miniszterelnökségével kapcsolatban ismét felmerült a „katolikus garnitúra” kérdése. (Darányi Kálmán ugyanis protestáns vallású volt.) Felteszik a kérdést: mi az oka annak, hogy Darányival szemben katolikus részről még csak megfelelő ellenjelöltet sem tudtak állítani. Ebben elsősorban az „öreges” politizálását hibáztatják, akik nem engedték a vezetéshez közel a fiatalokat: ezek kellő aktivitással kivívták volna a kor követelményének megfelelően a Keresztény Párt politikai vezetőszerepét. Most Darányi kormányelnökségével ismét itt van számukra a nagy probléma: ki lép-e végre a keresztény politika a politikai porondra.*

A Kommünista Internacionale 1935. évi VII. kongresszusa a nemzetközi munkásmozgalom jelentős fellendülését vonta maga után. A munkásmozgalom fellendülése, a fasizmus elleni egységfrontok sikerei a különböző országokban, a spanyolországi események, szorongást és félelmet keltettek a magyar uralkodó osztályokban: „Egyedül” érezték magukat:

„Megyebizottsági üléseken, városok törvényhatósági bizottságaiban egymásra tekintettek az emberek s kissé talán túlzó riadalommal is . . . — számol be a helyzetről az uralkodó osztályok egyik tagja.

A spanyol események híreinek olvasása közben sokunkban felmerült az a szorongó érzés, hogy egyedül vagyunk. Hiába vagyunk tagjai kluboknak és kaszinóknak, egyesületeknek, egyes pártkereteknek, nem érezzük magunk mellett azt a társadalmi frontot, amelybe belekapcsolódva meg tudnánk védeni közös érdekeinket és saját életünket egy vörös lázadás fellobbanásában.

Itt valahol, ott valahol összedugjuk a fejünket, de képtelenek vagyunk kialakítani egy olyan kollektív erőt, amelynek tagjaiként bátran és öntudatosan mernénk és tudnánk szembeszállni bármilyen szélsőjobboldali fegyveres mozdulással . . . ”³⁷

Biztonságot követelnek, összefogást, mely nemcsak a fizikai terror eszközeiben szilárd, hanem az ideológia fegyvereit is mozgósítva olyan szellemi front kialakítását tesz ki lehetővé, mely alkalmas arra, hogy a széles dolgozó tömegeket az uralkodó osztályok tudatának rabságában tartsa, engedelmes eszközökké nevelje az uralkodó osztályok céljai végrehajtására. Az uralkodó osztályok egyes csoportjai nagyon is világosan látták az ideológiai harc szerepét, fontosságát, tudták, hogy a kérdés így áll; eszme és kard, — a fizikai terror önmagában kellő biztonságot nem nyújt, lelki terrorra is szükség van. Érezték:

³⁵ Uo.

³⁶ Nincs balra át! (Új Kor, 1936. okt. 15. II. évf. 21. sz. 3. l.)

³⁷ *Szigeti Endre*: Eszme vagy kard. (Új Kor, 1936. okt. 1. II. évf. 19. sz. 9. l.)

* Vö.: *Béry László*: Katolikus garnitúrát (Új Kor, 1936. okt. 15. II. évf. 21. sz. 3. l.)

tömeg áll velük szemben, egy ország kismizett milliói és a harc „korszerű” módszerét így jelölték meg: tömeget csak tömeggel lehet legyőzni!

A „katolikus reformnemzedék” a tömegbázist elsősorban a városi „középosztály”-ban kívánta kialakítani. A kispolgárságra — szemben a népiesekkel —, elsősorban a városi kispolgárságra akartak támaszkodni. Ez nem jelenti azt, mintha szociális demagógiájuk nem terjedt volna ki a falura is, mozgalmukhoz aktív erőket azonban főleg a városi kispolgárságból szándékoztak toborozni, nem utolsósorban azért, hogy hatásukat a munkásság felé közvetlenebbül érvényesíthessék.

Demagógiájukban szembeszállnak azzal a felfogással, mely „középosztály”-on csak a tisztviselő társadalmát érti, polgáron pedig csak a kisiparost. A tömegek megnyerése céljából a kispolgári érdekek védelmezőjének tüntetik fel magukat, a kisemberek képviselőinek „bírálván” a Bethlen-érát, melyben — ahogy demagógiájukban hangoztatják — a „középosztály” polgárosodási folyamata megfeneklett: „... A középosztály problémája elmerült, mert az állam akkori vezetői elégnék tartották a még meglevő magyar nemesi középosztályt arra, hogy saját akaratóból uralkodjon, s hogy egy olyan államberendezkedést alkosson meg, amelynek örökkévalósága saját számára biztosítva van. A parlament gerince a magyar földbirtokos osztály maradt, politikai irányítása ennek a rendnek kezébe futott össze, a megyék élén ők állottak s ismét egyszer elmulasztottuk a lehetőséget, hogy Magyarországnak városi polgársága is legyen.”³⁸

Ez a „polgárosodás”, ez a valamiféle általuk elképzelt „lassú, nyugati formájú demokratikus fejlődés” felfogásuk szerint a fehérterror éveiben, a „keresztény kurzus” idején, a „nagy keresztény és nemzeti fellendülésben” létezett, s ennek az útját vágta el a Bethlen-éra. A valóság annyi, hogy mivel a Tanácsköztársaság után az uralkodó osztályok még csak kísérletet sem tehetek a tömegek szemében nagymértékben kompromittált pártjaik újjászervezésére — hiszen e pártok sorsa a választásokon menthetetlenül a bukás lett volna — a földbirtokosok és nagytőkésék az ellenforradalmi kispolgári pártokba — Keresztény Szociális Gazdasági Párt, Keresztény Nemzeti Párt, Rubinek-féle (agrárkapitalista) Keresztény Földműves Párt, Nagyatádi-féle Kisgazdapárt — léptek be, felhasználva e pártokat saját politikai céljaik megvalósítására. A politikai élet kispolgári politikai jelszavaktól volt hangos, földreform, általános és titkos választójog, progresszív adózás, melyek bajnokaiként, a politikai élet „öoálló” tényezőiként léptek fel a tömegek megnyeréséért, félrevezetéséért folytatott harcban a különböző kispolgári pártok. Mihelyt azonban az ellenforradalom „konszolidálta” hatalmát, mihelyt az uralkodó osztályok elérkezettnek látták az időt, hogy most már saját programjukkal, félretéve minden kispolgári ábrándot, szociális demagógiát, léphetnek porondra, félretolták e pártocskákat, illetve félreállították e pártok „demokratikus érzelmű” vezetőit, a kispolgári pártok egy részét egyesítve, létrehozták az Egységes Pártot, a fináncdóke és a nagybirtok pártját. Kormányalakításra gróf Bethlen István, az uralkodó osztályok legprominensebb képviselője nyert megbízást, kormányában az uralkodó osztályok jellegzetes politikai exponensei kaptak helyet.

A „katolikus reformnemzedék” a Gömbös-kormány szolgálatában arra kapott megbízást — s örömmel vállalkozott rá —, hogy demagóg módon fel-

³⁸ *Aradi Zsolt*: Nemzetfenntartó középosztály. (Új Kor, 1936. szept. 24. II. évf. 18. sz. 7. l.)

újítsa a „keresztény kurzus” időszakának jelszavait a tömegek megnyerése érdekében, illetve, hogy a szélsőjobboldal a totális fasizmus szellemében „korszerűsítve” e jelszavakat tömegbázist építsen ki az uralkodó osztályok védelmében. Az 1935-ös választások idején — ezt a feladatot úgy hajtották végre, hogy felléptek az „önálló” keresztény politika ellen — elsősorban természetesen a politikai katolicizmus „demokratikus” áramlata ellen (kilépésük a Korunk Szavából), s a „reform-kormány” nyílt, közvetlen támogatását sürgették. Mikor pedig nyilvánvaló lett a „reformkorszak” csődje, ismét a „külön keresztény pártpolitika” szükségességét hirdetik. Megegyezést keresnek és könnyűszerrel megegyezésre jutnak a politikai katolicizmus „konzervatív fasiszta” szárnyával, amely hasonlóan, mint a „katolikus reformnemzedék” teljes mértékben a fináncctőke és a nagybirtok osztályalapján állt, de nem ismerte fel azonnal — rettegve a tömegektől — a Gömbös-kormány követelte új módszerek lényegét. Tehát a „katolikus reformnemzedék” — mely kispolgári érdekek védelmezőjének tüntette fel magát — egyértelműen a fináncctőke és a nagybirtok osztályalapján állt, s szociális demagógiájában, egész keresztény-nemzeti ideológiájában a legközvetlenebbül ezen osztályok érdekeit fejezte ki, „antikapitalista”, Bethlen-kormány ellenes jelszavai azt szolgálták, hogy a nyilas demagógia alá egyengessék a talajt.

Nagyon jellemző, hogy a „középosztály” polgárosodását követelve, hogyan határozzák meg a „középosztály”, a „polgár” fogalmát:

„A középosztály és az igazi polgárság jellemzője — hirdetik — a nemzeti öntudat. Még precízebben kifejezve, az igazi középosztály: a nemzeti idea, a közösségi gondolat, a nemzeti misszió, vagy egészen egyszerűen a nemzeti kultúra hordozója, ennek fenntartója s vele együtt él, vagy bukik a nemzet.”³⁹

A „katolikus reformnemzedék” tehát az uralkodó osztályok védelmében „korszerűsíti” a „történelmi középosztály” gondolatát, az általuk hirdetett középosztály-fogalom alkalmas annak a tudatnak a terjesztésére, hogy mindenki a középosztály tagja lehet, aki magáévá teszi a „nemzeti ideát”, aki a „nemzeti kultúra” hordozójává válik, azaz, aki az uralkodó osztályok fejével gondolkodik, s az uralkodó osztályok érdekében cselekszik. Ez a „polgárosodás” tehát a valóságban a fasizmus eszméinek terjedését jelentette. E „korszerű” középosztály-fogalommal léptek fel minden demokratikus megnyilvánulás, a tényleges „polgárosodás” ellen:

„Most jelszó lett a parasztság. Igaz és helyes. Szociális magyarságot akarunk, megváltoztatását, lassú átalakítását mindazoknak az intézményeknek és munkáknak, amelyeknek át kell alakulniok. De nem akarunk sem parasztköztársaságot, sem szociális munkásköztársaságot. Nem vagyunk romantikusok és nem látunk Messiást egy kaszáló parasztban, vagy a gépszíját igazító gyármunkásban. *Értük, vagy miattuk vagyunk.* De középosztály nélkül ők is eltűnnek.”⁴⁰ Ebben a középosztály-fogalomban elmosódnak az osztályellentétek, s a fasizmus jegyében kialakul a társadalom „szellemi egysége”: „Nekünk nincs olyan középosztályunk — írja Aradi —, mint a német, francia, olasz, vagy angol polgári társadalomnak, melynek tagjai nem osztják magukat ügyvédi, orvosi, tisztviselői és egyéb rendekre, hanem a *habitus*, a közös felfogás, a közös szellemi javak, a közös igazolás adja meg a lehetőségét annak, hogy együvé tartoznak.”⁴¹

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo.

A „közös habitus”, a „közös felfogás”, a „szellemi egység” kialakításán „fáradozik” a „katolikus reformnemzedék”. Hirdetik, hogy a „reformnemzedék” szociálpolitikai törekvései önmagában csak félmegoldást jelentenek, nem nyújtanak következetes védelmet a társadalom „szellemi bomlásával”, azaz a demokratikus nézetekkel, illetve elsősorban a marxizmus nézeteivel szemben, tehát a „szellemi egység” kialakítására is szükség van.

„... Minden társadalompolitika legigazibb, legsajátosabb célja: — írja Kovrig Béla — a társadalom szellemi egysége. Az intézményes szociálpolitika talán — más politikai eljárásokkal karöltve — feltartóztathatja a társadalom szellemi bomlásának folyamatát, de nem vagyok teljesen meggyőződve arról, hogy ennél többre, a társadalom szellemi egységének kialakítására képes-e. Ha pedig ez így van, akkor ki kell dolgoznunk egy olyan szociálpolitikai munkatervet, amely megfejeli az intézményes *szociálpolitikának* ezt a fogyatékoságát.”⁴²

Kovrig a maga zavaros megfogalmazásában nagyon jól látja, hogy az osztálytársadalomban — ami nála a „mai Magyarország” terminológiával szerepel — nem lehet beszélni a társadalom „szellemi egységéről”, „nemzeti egységéről” — mert, írja — „a magyar *orvosnak* több mondanivalója van az osztrák *orvoshoz*, a magyar *mérnöknek* a német *mérnökhöz*, a hazai *festőnek* az olasz *piktorhoz*, a magyar nemzet dalművészenek a milánói Scala tagjához, a magyar bankárnak az angol brokerhez, *mint például amennyi mondanivalója van a magyar orvosnak a magyar munkáshoz*, a magyar mérnöknek a magyar zenészhez, a hazai bankárnak a részes földművelőhöz... Ne áltassuk magunkat: a *különböző foglalkozású magyaroknak igen kevés a mondanivalója egymás számára*. Ez így van... több más, nagy nemzetnél is.”⁴³

Kovrig tehát azt a tényt, hogy a kizsákmányoláson alapuló társadalmakban egymással ellentétes osztályok állnak szemben, s hogy ennek megfelelően a tudat mindig osztálytudat — az uralkodó osztálynak, hogy tudata a társadalom „uralkodó” tudata legyen, ideológiai osztályharcot kell vívnia, fel kell használnia gazdasági és politikai hatalmát tudata elterjesztéséhez — a társadalom foglalkozási ágak szerint való rétegződésének lényegét elfedő s meghamisító prizmján keresztül szemléli.

Kovrig a továbbiakban azon „fáradozik”, hogy megtalálja a módot e „rétegek” közti válaszfalak lebontásához, azaz, hogy megteremtse a fából vaskarikát, az antagonisztikus osztálytársadalom fenntartása mellett a „szellemi egységet”, a „nemzeti egységet”. A feladatot abban látja, hogy „szellemileg közelebb kell hozni a magyart a magyarhoz”. „Minthogy — írja — ennek a szociális, szellemi közelségnek a hiánya a legnagyobb és a legveszélyesebb az elvárosiasodott intelligencia és a falusi tanyai földművelő nép, a vidéki birtokosság és a városi gyáripari munkásság, a köztisztviselőség és az ipari munkásság között, elsősorban ezek között a társadalmi elemek között kell megteremtteni a szociális érintkezést és kialakítani a társas relációkat.”⁴⁴

Kovrig a „katolikus reformnemzedék” vonalának megfelelően burkolt formában fellép a népiesek ellen, illetve az ellen, ami a népiesekben pozitív. „Vigyázzunk — figyelmeztet, látszólag helyesen —, ne jusson ennek az értékes nemzedéknek egyetlen végzett része a *korábbi orosz intelligencia sorsára*,

⁴² Kovrig Béla: A hiányzó magyar társadalmi demokrácia. (Új Kor, 1935. okt. 31. I. évf. 14. sz. 7. l.)

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

ne legyen nála múló divat a paraszt után érdeklődés, a muzsik-imádat mintájára ne alakuljon ki idealizálásra hajlamos gondolkodásában a parasztnak, a földmunkásnak, a kubikusnak eltorzító, valótlán fogalma. Vigyázzunk, hogy a nép iránti érdeklődés ne legyen kizárólagos, mert ez ennek a mozgalomnak a másik veszélye... A nép iránti érdeklődés mesterségesen egyoldalú lesz, ha a maga körébe kizárólag a parasztokat, földmunkásokat, kubikosokat vonja, de mellőzi az *ipari munkásságot*, az ezzel részben azonos életszinvonalon élő *kisiparosságot*, a *magánalkalmazottakat* és a *kiskereskedőket*.⁴⁵

Igaz, hogy a népiesek egy téves parasztmitoszról kiindulva idealizálták a parasztságot, leszűkítették a nép fogalmát lényegében a paraszt fogalmára, de Kovrig, *látszólag* helyesen fellépve ez ellen, teljesen *jobbról* bírálja a népieseket, az ekkor már szép eredményeket felmutató falukutató irodalmat. Ez a falukutató szociográfia nem marxista tudatossággal tükrözte a társadalmat, végső soron tehát a hamis tudat körében mozgott, de jelentős objektív elemeket tartalmazott. Pozitív vonása volt, hogy rádöbentette a társadalom széles rétegeit a parasztság anyagi és szellemi elnyomottságára, és változtatást követelt és sugallt, ha nem is tudta a megoldást, a kiutat helyesen megjelölni. A falukutató irodalomnak *ettől* a vonásától, *ettől* a szellemétől riad meg Kovrig, s ezért hívja fel a falukatató „veszélyére” a figyelmet. Bírálata a „jóindulat” köntösébe burkolja, e „jóindulat” lényege azonban rögtön kiderül, mihelyt tovább elemezzük Kovrig cikkét. Kovrig a „szociális érintkezés és társas relációk” megteremtésének módozataira tesz javaslatot. A társadalomnak általa elképzelt és hirdetett „demokratizálása”, a „szellemi egység”, a „nemzeti egység” a társadalom szűk csoportja tevékenysége eredményeként jönné létre. Ez minden esetre kellemesebb megoldás Kovrigéknak, mint a széles köröket felkavaró falukutató irodalom, mert ez tényleg egyáltalán nem érintené pl. az egyházi földbirtok kérdését, az uralkodó osztályok érdekeinek közvetlenebbül megfelel, ugyanakkor eleget tesz a szociális demagógia követelményeinek is.

Vannak a társadalomnak olyan tagjai, akik a másik ember *megismerésére* vágynak — ez Kovrig kiindulási pontja. A szociográfiának — szerinte — a feladata csupán az „előmunkálatok” elvégzése, az, hogy feltérképezze, felmérje ezeket a „néptárs megismerésére vágyó” embereket, hogy ilymódon segítse azok négy szemközti beszélgetésének megszervezését. A társadalom „demokratizálódása” e négy szemközti beszélgetések formájában menne végbe. „Ha... közelíteni akarják a magyart a magyarhoz — írja —, a különböző társadalmi rétegekhez tartozók huzamos négy szemközti érintkezésének útját kell egyen-gessük.”⁴⁶

A különböző katolikus szervezetek, pl. a Prohászka Munkaközösség — végeznék el a szervezés munkáját, a „néptárs megismerésére vágyó egyedek”, a „magyartársak” nyilvántartását, a találkozások, a beszélgetések létrehozását, azaz a keresztény agitáció megszervezését. Kovrig különösen hangsúlyozza a négy szemközti forma betartását, mert csak ez biztosíthatja — szerinte — a beszélgetések „kellő őszinteségét”, aminek alapján kialakulhat a magyar társadalom „nemzeti, szellemi egysége”. „... Nem hatalom, pénz és szervezeti keret »csak« keresztény szellemű energiában áldozatkész, önzetlen keresztény férfiak kellenek — írja — a magyartárs mozgalomnak megindításához és annak a szociálpolitikai törekvésnek a sikeréhez, amelytől joggal remélhető a magyar

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Kovrig: i. m. 8. l.

társadalom lelki, belső egységének, mint ideálnak a szociálpolitikai megközelítése.⁴⁷ Kovrig javaslata *ma*, amikor még a vallásos rétegeknek is hatalmas mértékben megnőtt — a múlthoz viszonyítva — politikai tudatossága, bizonyára e körökben is kicsinyesnek, nevetségesnek, irreálisnak tünne. Azonban egyáltalán nem így hatott az ellenforradalmi korszakban, ahol a vallásos kispolgári, értelmiségi rétegek politikai tudata mérhetetlenül alacsony színvonalon állt, teljes mértékben kiszolgáltatva a vallási tudat hatásának. Ezek a rétegek, melyek heti, havi gyónók s áldozók voltak — számuk nem volt jelentéktelen — a Kovrig javaslata „négy szemközti” beszélgetést rendszeresen „gyakorolták” a gyónás formájában, s jelentős részük folytatta ezt, mint „aktív katolikus” a társadalmi élet különböző területein. Tanítók, tanárok, az értelmiség különböző tagjai, cserkész csapatok, különböző ifjúsági egyesületek vezetői rendszeresen folytatták a „négy szemközti beszélgetést” „legkedvesebb tanítványaikkal”, tanítványaik szüleivel, a társadalom legkülönbözőbb tagjaival falun és városban egyaránt, a vallástól kölcsönzött „demokratizmus” jegyében politikailag öntudatlan emberek előtt a „jó ember”, a „finom úri ember” szerepében fellépve. Az ellenforradalmi korszak uralkodó osztályainak mérhetetlen úri gögje, kasztszelleme, a „demokrata” optikáját kölcsönözte ennek a magatartásnak, aminek természetesen semmi köze sem volt a tényleges demokratizmushoz, ellenkezőleg az uralkodó osztályok ideológiájának burkolt, nagy mértékben ösztönös terjesztése volt. Kovrig elképzelése tehát egy nagyon is reális valóságból, az uralkodó osztályok fennálló gyakorlatából indul ki, ezt támasztja elméletileg alá, ezt kívánja intézményessé tenni, kiszélesíteni. Kifinomult, ravasz formája tehát a „katolikus reformnemzedék” szociális demagógiájának, a tömegek megnyerése érdekében folytatott harcának.

A „katolikus reformnemzedék” a kispolgári rétegek megnyerésén túlmenően szükségét érezte annak is, hogy az uralkodó osztályoknak szállított tömegbázis megszilárdítása érdekében befolyást szerezzen — s egyre növekvő befolyást — a munkásság soraiban is. Ennek szükségességére egyébként a *Quadragesimo Anno* hívta fel a politikai katolicizmus figyelmét. Az általános útmutatást a katolicizmus különböző áramlatai természetesen „sajátosságaiknak” megfelelően igyekeztek végrehajtani. A fenti cél valórváltásának legfőbb akadályát a „katolikus reformnemzedék” a marxista világnézetben s a szociáldemokrata párt szervezeteiben látta. Elsősorban a munkásság szabad szakszervezeteinek betiltását s a „törvényes érdekképviseltek”, azaz kifejezetten fasiszta munkásszervezetek kiépítését követelték, — 1935-ben még azon az áron is, ha ez a „keresztény szocialista szabad szakszervezetek” elsorvadását vonná maga után. Kifejezésre jutott ebben szembenállásuk a keresztény szocialisták „balszárnyával”, Tóblérékkel, akik a Széchenyi György szerkesztette *Korunk Szavához* hasonló álláspontról a Gömbös-kormányval szemben „ellenzéki” magatartást tanúsítottak. A „katolikus reformnemzedék” feladata az volt, hogy ha kell, régi szervezeteik felbomlasztása árán is, vagy ha lehet, régi szervezeteiket megtartva, de bennük a „korszerű” vezetést biztosítva, vagy új szervezeteket létrehozva, segítse a kormányt a totális fasiszmus intézményeinek kiépítésében.

„A törvényes érdekképviseltek országos megszervezése és annak keretében a munkáskamarák megalkotása — hangoztatták — a magyar katolicizmus szempontjából is óriási jelentőségű lenne.

⁴⁷ Uo.

Tény ugyan, hogy a munkásság hivatalos érdekképviselőinek kiépítése nyomán előreláthatóan számolni kell a keresztény szocialista szabad szakszervezetek elsorvadásával is. Ezzel a veszteséggel szemben azonban a nyereségtől elvonulást jelentkezik a szociáldemokrata szakszervezetek és reméljük, az egész marxista front békés likvidálása...⁴⁸

Tisztában voltak azonban azzal, hogy az „érdekképviselői rendszer” bevezetésének megvannak az ideológiai feltételei is, hogy biztosítani kell, ki kell nevelniük a munkásáru-
lók gárdáját az érdekképviselők vezetésére. „...Sürgető feladat — írja e kérdéssel kapcsolatban a Katolikus Akció, az Actio Catholica Országos Elnökségének időszaki körirata —, hogy az érdekképviselői szervezet vezetői a Quadragesimo Anno szellemében átnevelt munkásságból kerüljenek ki. Máskülönben csak a szervezet formája változik, de szelleme a régi marad.”⁴⁹

A „katolikus reformnemzedék” e „sürgető feladat” megoldásáért az elsők között szállt síkra:

„Az Actio Catholica* központi irányítása mellett — írja Közi-Horváth József, az A.C. országos titkára — minden, ebből a szempontból szóba jöhető plébánia területén megszervezendők a katolikus munkásegyletek. Ezeknek az egyesületeknek célja hazafias, vallásos, kulturális és szociális nevelést adni a munkásáru-
lók számára. Kell, hogy ezek az egyesületek egyúttal kaszinójellegűek is legyenek, könyvtárakkal, újságjaikkal stb. a szórakozásra is alkalmat nyújtsanak. A keretükben rendezett tanfolyamok, munkáslelkigyakorlatok tudással verte-
zik fel és lelkileg elmélyítik a tagokat, míg a kiválasztottak részére rendezett külön kurzusok világi apostolokat nevelnek az A.C. számára a »Quadragesimo Anno« szellemében, amely szerint: Hogy egész társadalmi osztályokat a Krisztustól elpártolás után Krisztushoz visszavezessünk, azok soraiból kiválasztott és jól képzett segítőkre van szükségünk, akik társaik gondolatvilágát és törek-
véseit jól ismerik és a testvéri szeretet szelíd erejével szívükhöz férni tudnak. Az első és közvetlen apostolok a munkásság közt munkások legyenek...»⁵⁰

Az Actio Catholica országos elnökségének közvetlen ellenőrzése s irányítása mellett egy „munkásvezetőket, munkásapostolokat képző központi iskola” felállítását szorgalmazták. „Katolikus munkásegyleteink — hangoztatták — csak akkor kapnak kellő átütő erőt, ha sikerül, mint titkárt, egy értelmes, szim-
patikus, erre kiképzett munkásembert az élére állítanunk.”⁵¹

E központi iskola gyakorlati megvalósítását Közi-Horváth a következő módon képzelte el:

„Minden érdekelt egyházközség — írja — kikeresi az erre (ti. az iskolára) leginkább megfelelő munkását. Értelmes, szimpatikus, erkölcsileg kifogástalan, lehetőleg fiatalabb ember legyen, aki a szakmájában is derekasan megállja a

⁴⁸ Közi-Horváth József: Az ellenforradalom — második kiadásban. (Új Kor, 1935. máj. 4. I. évf. 2. sz. 13. l.)

⁴⁹ Katolikus Akció, 1936. márc. II. évf. 1. l.

⁵⁰ Közi-Horváth József: i. m. (kiemelés — P. P.)

⁵¹ Közi-Horváth József: Munkásvezetőket képező iskola. (Új Kor, 1935. aug. 1. I. évf. 8—9. sz. 9. l.)

* Az Actio Catholicát a világ katolikusai számára először XI. Pius pápa hirdette meg 1922 karácsonyán, hangoztatva a katolikus tömegmozgalom megteremtésének szükségességét „az elpogányosodás tömegmozgalmával” szemben, azaz a forradalmi mozgalmakkal szemben.

Az A.C. szervezeti kiépítése Magyarországon a gazdasági válság éveiben indult meg a tömegek megnyeréséért folytatott harcban. Feladata az volt, hogy egységes központi irányítás alá vonja a különböző katolikus szervezeteket, ellenőrizze s koordinálja munkájukat, ideológiai segítséget nyújtson számukra stb., azaz, hogy sokoldalúan hozzájáruljon az ellenforradalmi rendszer védelméhez, érvényesítve szellemi befolyását a társadalom legkülönbözőbb területeire.

helyét. Mindezekén túl érzeke, kedve és ideje legyen a szervezés, az egyesületi munka és a nyilvános szereplés számára.

Ezek a jelöltek azután a Manrézában külön az ő részükre tartott lelki-gyakorlaton vesznek részt. Ennek keretében megkapják a szükséges apologetikai felfegyverzést, nem különben a megfelelő lelki indítást és beállítást a munkás-apostolság felé . . .

A lelkigyakorlat után következik egy hat napos tanfolyam, amelyen a legérthetőbb, legkonkrétabb formában az erre hivatottak részéről megkapnak a szociológiai alapismereteket, a szervezési technika és egyesület szervezés irányelveit, valamint az elmaradhatatlan szónoki kiképzést.⁵²

A továbbiakban Közi-Horváth arra tesz javaslatot, hogy időnként a munkásegységek élén álló papoknak, vagy a munkában résztvenni kívánó intellektueleknek külön kurzusokat kell rendezni továbbképző jelleggel, hogy „ehhez az egészen speciális apostoli munkához szükséges pszichológiai szociológiai szervezési ismereteket” megszerezhessék. E tanfolyamokat „korszerűen”, a „legmodernebb követelményeket” figyelembevéve — gyárakban, mezőgazdasági proletariátussal rendelkező mezővárosokban, esetleg egy-egy nagybirtokon kívánták megtartani „korszerű” módon: „A napnak egy részét a munkások közé beosztva átdolgozzák a hallgatók, a másik részében elméleti előadásokat hallgatnak és megbeszélik a tapasztalatokat, az estéket és az ünnepeket családlátogatásokra használják.”⁵³ Az első ilyen tanfolyam beindítását 1936 nyarára tervezték.

Már maga a tanfolyam programja, „módszere” leleplezi a „katolikus reform-nemzedék” szociális demagógiájának lényegét. Nem véletlenül hangsúlyozza ugyanis Közi-Horváth, hogy a tanfolyam hallgatói egy-egy gyár vagy nagybirtok munkásai között „átdolgozzák” a nap egy részét, majd elméleti előadásokat hallgatnak és megbeszélik az „átdolgozás” során szerzett tapasztalatokat, szabadidejüket pedig „családlátogatásokra” használják. Az sem véletlen, hogy a munkásvezetők képzésére javasoltaknál annyira előtérbe kerül a személyi varázsa, a szimpatikuság követelménye. E „módszerek” lényegbeli azonossága Kovrig „néptárs”, „magyartárs” mozgalmával, „négy szemközti beszélgetésével” nyilvánvaló. Kifejeződik bennük megérzése annak, hogy elméletileg gyengék, tudata annak, hogy szociális demagógiájuk hatástalan, hogy semminemű kézzelfogható szociális reformot a tömegeknek nem tudnak, de nem is akarnak nyújtani — ezért látják és hirdetik a tömegek megnyerésének legfőbb módszereként a személyi kapcsolatok kiépítését. E személyes beszélgetések természetesen elméleteik, nézeteik továbbadását, terjesztését szolgálták. Közvetlen kapcsolatot teremtve, kipuhatolva az egyén gyengéit könnyebb volt a hazug elméletek, hamis nézetek elfogadtatása — ez a forma alkalmasabbnak bizonyult, mint a másik — a nagyobb számú hallgatóság előtt tartott előadás, — itt a tömegellenállás túl nagyra bizonyult, a harmincas évek közepén még sok esetben legyőzhetetlennek. A tömeget tehát egyedeiben kellett legyőzni, a fasizmus szellemében átnevelni, s betelni őket helyüknek megfelelően a sok száz különféle katolikus társadalmi szervezetbe.

Különös gondot fordítottak az ifjúság megszervezésére, szervezetekben való tömörítésére. A gyermekegyesületektől, a szivgárdáktól kezdve az egyetemi ifjúság különböző szervezeteig a katolikus ifjúság minden rétege felé kiépítették

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

és egyre nagyobb mértékben ki akarták építeni befolyásukat, növekvő gondot fordítva a munkás- és agrárfűjság megszervezésére (KALOT, EMSZO stb.).

1935 októberében alakultak meg a „katolikus reformnemzedék” vezető közreműködésével a *Prohászka Körök*, mint az Actio Catholica fiatalságának osztagai, nem egyesület jelleggel, hanem „munkaközösségi igénnyel”, azzal a céllal, hogy a legkisebb faluban is a különböző egyesületekben biztosítsák az A.C. befolyását, hogy embereket adjanak „a munkás, iparos és falusi fiatalság katolikus penetrálásához”.⁵⁴

Hasonlóan, 1935 őszén hozták létre a *Szociális Frontot*, amivel szintén elsősorban a munkásság köreiben folytatott agitáció és propagandamunka intenzitását kívánták növelni. A Szociális Front a politikai katolicizmus legfasisztább körökének, a „katolikus reformnemzedék” és a „konzervatív fasiszták” szélső jobbszárnyának tömörülése volt. Programjukban a gazdasági élet bajainak gyökerét a keresztény erkölcs hiányában jelölik meg. A gazdasági életben — hirdetik — a keresztény erkölcsiséggel ellentétes erkölcs uralkodik, ezt kell száműzni a gazdasági életből, hogy helyreálljon a társadalom békéje.

„*Új gazdasági rendet akarunk* — hangoztatják —, amelyben azoknak sem lesz lehetősége az erkölcsi elvek arcuerverésére, a tömegek kizsákmányolására, akik ezt hajlandók és képesek megtenni. Addig, amíg a szociál-étikai nevelés eredménye ennek a lehetőségnek megszüntetésére önmagában képes nem lesz, a tömegek erkölcsi erejét és gazdasági érdekét állítjuk harcba a kevesek gazdasági erkölcsével és érdekével szemben, a tömegek erejével létesítendő intézményekkel akarjuk rákényszeríteni a keresztény erkölcsöt a gazdasági életre, illetve azokra a kevesekre, akik ma a gazdasági élet erkölcsnélküliségének haszonélvezői.”⁵⁵

Mint látjuk a „keresztény erkölcs érvényesítése a gazdasági életben” jelszó jelen esetben is — mint mindig — az antiszemitizmus burkolt formáját jelenti. Illetve, ha meggondoljuk, nem is annyira burkolt ez az antiszemitizmus! Hiszen annyit hangoztatták a legkülönbözőbb formákban — a katolikus sajtó hasábjain is —, hogy a zsidók változtathatatlan természetéből következik a kizsákmányolás, ők testesítik meg a tőke rossz elveit, rossz ösztöneit, hogy a fenti programpontra a katolikus sajtón nevelt olvasó — s természetesen nemcsak a katolikus sajtóról van itt szó, hanem arról a mindent átható ideológiai atmoszféráról, amit fokozatosan a legraffináltabb eszközökkel alakítottak ki az uralkodó osztályok — egyértelműen a zsidó tőkére vonatkoztatta. A teljes politikai bornirtságban tartott tömegek szemében — és nemcsak a kispolgárságra gondolunk, hanem ideértjük a fonák tudattal élő munkásrétegeket is — a zsidók voltak azok a „kevesek”, akik a „gazdasági élet erkölcsnélküliségének haszonélvezői”.

Wolf Károly pl. 1935 karácsonyára kiadta a felhívást: „Keresztények csak keresztény kereskedőnél és iparosnál vásároljatok!” Nem, nem antiszemitizmusról van itt szó — hangoztatták —, ó nem! hiszen az ellenkezik a katolikus vallás tanításával! — csupán arról, hogy biztosítani kell a tőke erkölcsös felhasználását, olyan tőkés csoportok gazdasági uralmát, melyek „emberies célokra” hasznosítják a tőkét. „Ezért szükséges . . . , hogy a gazdasági vérkeringést duzzasztó és szabályozó ipar és kereskedelem mielőbb olyan kezekbe kerüljön, akik a nemzet fizikai testének és lelkének is egyformán tagjai és akik a tőkén és

⁵⁴ Magyarországi Prohászka Körök, mint az Actio Catholica fiatalságának szervezetei. (Új Kor, 1935. szept. 15. I. évf. 44. sz. 5. l.)

⁵⁵ A Szociális Front programja. Bpest. év nélkül. Felelős kiadó: Dr. Nyisztor Zoltán. (Kiemelésem — P. P.)

hasznon kívül ismernek egyéb ideálokat, — a közvetlen családgazdagításon felül pedig egyéb kötelességeket is . . .”⁵⁶

Ez a zsidó tőke elleni, pontosabban a zsidóság elleni — hiszen a zsidó *tőkével* a magyar uralkodó osztályok szoros összefonódásban voltak, a tőke, tőke — nem ismer nemzeti, vagy „faji” korlátokat — „burkolt” uszítás később a nyilas demagógiában szélesen és minden gátlás nélkül kap hangot, de az alapokat a tömegek tudatában, e demagógia befogadására a politikai katolicizmus fasisztái készítették elő. Hogy egyes katolikus-keresztény tömegek tudatában olyan mély gyökereket eresztett az antiszemitizmus, ehhez sokban hozzájárult ez a „burkolt”, „keresztény erkölcsiséggel” alátámasztott propaganda, lélek-mérgezés.

De nemcsak az antiszemitizmussal kapcsolatban mondhatjuk mindezeket el. Tanításaik az „érdekképviseletekről”, a „szaktestületi rendszerről”, a társadalom „kartellirozásáról”, mind, mind a nyilas demagógia befogadásához egyengette az utat.

A „szaktestületi rendszer” — hirdették a Szociális Front programjának keretében — „munkaadónak és munkavállalónak” egyaránt közös érdekvédelmi szervet biztosít, megszünteti az osztályellentéteket, hiszen tőkés és munkás gyformán tagjává válik e rendszerben a „gazdasági értelemben vett nemzetnek”, mely a szaktestületek segítségével gondoskodik érdekeik védelméről.

Minden foglalkozási ágat helyi, kerületi és országos szaktestület fennhatósága alá kívántak volna beosztani, ami — hirdették — „nem lenne más, mint az egész gazdasági élet kartellirozása, nem önző célok, hanem egyetemes érdekek szolgálatában.”⁵⁷

Egyértelműen és világosan a totális fasizmus programja ez; a magántulajdon fenntartása mellett a kis és középtőkéket is — különböző szervezetek segítségével — a finánc-tőke, a fasiszta állam közvetlen irányítása, befolyása alá rendelni, biztosítani a gazdasági élet egész területére az intézményesített fasiszta diktatúrát.

A Szociális Front programjának sajátossága a hitlerizmussal, vagy a nyilas pártok programjával szemben csupán abban mutatkozik, hogy ellenkező előjellel állítják fel szociális demagógiájukat, a proletariátust akarják tőkéséssé emelni és nem a tőkét „szocializálni”. „Azokkal az áramlatokkal szemben — írják — amelyek a magántulajdon megszüntetésével, a megtakarított vagyonok szocializálásával mindenkit proletárrá akarnak tenni, mi minden proletárnak lehetőséget akarunk nyújtani arra, hogy magántulajdont, vagyont szerezzen és így a proletársorsból kiemelkedjék. Azokkal szemben, akik nem akarnak vagyonos embert látni, mi azt hirdetjük, hogy nem akarunk proletárt látni, azokkal szemben, akik minden más osztályt meg akarnak szüntetni, illetve a proletariátusba be akarnak olvasztani, mi a proletariátust akarjuk megszüntetni és a proletárokat akarjuk felszívadni a vagyonos polgári osztályok által.”⁵⁸

A politikai katolicizmus jobbszárnya szociális demagógiájának ez a „sajátossága” demagógiájuk kettősségéből, felemáságából, kispolgári jellegéből ered. Egyrészt a tömegek megnyerése érdekében fokozniok kellett szociális demagógiájukat, s „korszerű” tartalmat kellett adniuk e demagógiának, másrészt szalonképesek akartak maradni az uralkodó osztályok szemében, a kormány előtt, a

⁵⁶ Tollhegyvel. (Magyar Kultúra, 1936. jan. 20. XXIII. évf. 2. sz. 61—62. l.)

⁵⁷ A Szociális Front programjából. (Új Kor, 1935. okt. 15. I. évf. 13. sz. 25. l.)

⁵⁸ A Szociális Front Programja.

politikai katolicizmus „konzervatív fasiszta” szárnya előtt. Ideológiájuk korlátja tehát nem osztályhelyzetükből ered — hiszen végig az uralkodó osztályok platformján álltak —, hanem abból az objektív tényből, hogy az uralkodó osztályok a hitlerizmushoz kapcsolták az ország sorsát, a fasizmus legterrorisztikusabb formájához, nemcsak gazdaságilag, de politikailag, s ideológiailag is kiszolgáltatva az országot a náciizmusnak. Ilyen helyzetben a történelmi-társadalmi ellentétek kiéleződésével szükségszerűen egyre fokozottabb mértékben mutatkozott meg a vallási ideológiával kapcsolódó fasiszta ideológia másodrangú szerepe, s előtérbe került a gátlástalan nyilas demagógia.

Ennek hitelét azonban — mint már rámutattunk — a politikai katolicizmus fasiszta táborra nagy mértékben megalapozta tanításával. Ha e tábor ideológiai hatásának kitett katolikus tömegek nagy része a passzív ellenállás formájában szembe is szállt később a nyilasok embertelenségeivel, lélekben elítélve e kegyetlenkedéseket, gondolkodásában egy részük — éppen, mert nem gondolta végig a katolikus reformnemzedék részéről kapott politikai tanításokat, ezek fasiszta lényegét — megmaradt fasisztának, s tudatában hosszú ideig őrizte — és részben még ma is őrzi — a fasiszta ideológia maradványait.

A „katolikus reformnemzedék” a tömegbázis megteremtése érdekében folytatott harcban nem feledkezett meg a faluról sem. A városi kispolgárság s a munkásosztály megnyerésére irányuló törekvések mellett azonban a falu, a falu problémái csak harmadrangú szerepet kaptak szociális demagógiájukban. Ennek megvoltak a reális okai. A városi kispolgárság és a munkásosztály felé felléphetek egy minden reális alapot nélkülöző demagógiával, a problémák itt olyan összetetten, bonyolultan jelentkeztek, hogy a frázisok hosszabb-rövidebb ideig elfedhették a lényegét. A falun azonban világosan jelentkezett a kérdés: adnak-e földet? Ez az évszázados problémája a falunak volt minden kérdés alapja, lényege, e kérdésre ilyen vagy olyan formában választ kellett adni. S e kérdésben a római katolikus egyház is — mint a legnagyobb földbirtokos — közvetlenül, a legközvetlenebbül érdekelve volt. Ezért a föld problémáihoz, a falu problémáihoz fokozottabb óvatossággal nyúlt a katolikus politika, mint tette ezt az ipari tőkével kapcsolatban, ahol a tőke védelmében megengedhette azt a demagógiát, hogy harcol a tőke „embertelen elve” ellen, miközben hirdeti, hogy a tőke lényegében jó, csak át kell „keresztelni”, csak meg kell szüntetni „rossz ösztönét” stb. A földkérdés a politikai katolicizmus „demokrata” szárnyánál, a Korunk Szavánál is csak mint telepítési probléma jelentkezett, amit a teljes nincstelenség házhelyhez juttatásával kívántak megoldani, hogy ily módon — a Quadragesimo Anno szellemében — levezessék a tömegek forradalmiságát, azaz, hogy biztossítsák a nagybirtok teljes sérthetetlenségét.

De a „katolikus reformnemzedék”, mint a gömbösi „reformpolitika” harcosa, nem fordíthatott hátat a földkérdésnek, e fronton is az „úri” Magyarország ellenségeként igyekezett feltüntetni magát. Ők maguk nem cikkeznek ugyan a földkérdésben, tehát állást nem foglalnak — ez ellenkezne demagógiájuk felemésségével —, hanem azt a látszatot igyekeznek kelteni, mintha szövetségesi lennének a népieseknek a falu demokratikus célkitűzéseit folytatótt, az „úri” Magyarország elleni harcban. A népiesek munkáiról elismeréssel írnak, s jobbról bírálva a népieseket, bírálókatuk mindig óvatos, tartozkodó. A népiesek jobbszárnyával, Féja Gézával és elsősorban Szabó Zoltánnal közvetlen kapcsolatot is tartottak fenn, cikkeket közöltek tőlük az Új Korban stb.

„A Magyar kérdés: parasztkérdés” című Féja cikk pl. következtelenségeivel alátámasztja a „katolikus reformnemzedék” kívánta látszatot. Féja ebben a

cikkében a Gömbös-kormánytól várja és reméli — bár csalódásának ad hangot — a földreform gyors lebonyolítását, a „szociális kiegyenlítődet” s nyomában a „magyar egység megteremtését”. Hirdeti, hogy a sorsdöntő lépést, a földreform öt éven belüli lebonyolítását „ma felülről indíthatnák meg. Ezt várja ma mindenki”, azonban a „kullancsok” egyelőre még mindig visszahúzzák a kormány szekerét, meg akarják menteni a „kapitalizált feudalizmust”. Igaz, Féja ebben a cikkében ír arról is, hogy a régi igazság; a „dolgot alulról kell kezdeni” (tudniillik a földreform lebonyolítását — P. P.) egyre erősebbé válik benne, de a cikk alapvető mondanivalója mégis csak az, hogy Féja a „reformkormány”, a „kullancsok” nélküli „reformkormány” mellett van, s alapvetően ettől várja a megoldást. Féja tehát a „katolikus reformnemzedéket” igazolja, mely ebben az időben szintén azt hirdette, hogy a tétovázók, a vacillálók akadályozzák a reformok megvalósítását, egységes, nyílt kiállást hirdetett tehát a Gömbös-kormány mellett. A továbbiakban aztán már bírálhatja Féja a „népi” politika üres jelszavait, követelheti a földreform gyors, öt éven belüli megoldását, mindez elfér a „katolikus reformnemzedék” szociális demagógiájában, csupán csillag alatt jegyzik meg a cikk végén a szerkesztőség megjegyzéseként: „A fenti kijelentések természetesen nem vonatkoznak az egyházi vagyona, mely mint célvagyon, egészen más elbírálás alá esik s róla csak az Egyházzal egyetértve lehet dönteni.”⁵⁹

1936—37-ben, — mikorra már a „reformjelszavak” megkoptak, amikor egymás után jelennek meg a népi íróknak a falu földbirtokviszonyait, a paraszt-ság nyomorúságos helyzetét feltáró művei, nem egy esetben kihíva maguk ellen az uralkodó osztályok bíróságának ítéleteit, és az Actio Catholica kiadja a jelszót: „Krisztus és a falu” — minden, a falu irányában ható legkisebb demokratikus törekvés leszerelésére —, a „katolikus reformnemzedék” is felhagy a falu-, a földkérdéssel való kacérkodással. Kettős veszélyre hívja fel a figyelmet. Egyrészt hirdeti, hogy a falun is tömegbázis után kell nézni, elítéli tehát a konzervatív politikát, amely nem akar semmit sem meglátni a falu bajaiból, másrészt — s ez az alapvető — elítéli a falu problémáit őszintén megoldani kívánó demokratikus követeléseket:

„Az idei katolikus naggyűlésnek — hangoztatják — éppen az a mérhetetlen jelentősége és hivatása, hogy e két szélsőséges álláspont között feltárja a magyar falu igazi helyzetét, megmutassa a hivatalos Magyarországnak és az egész közvéleménynek, milyen válságban van ott kinn a földeken a magyar lélek, milyen ellenségekkel és nemtörődomséggel kell megküzdenie és milyen eszközöket kell igénybe vennünk, ha a magyar falut magunkhoz akarjuk ölelni és a föld népének nagy kérdését végre komolyan meg akarjuk oldani.”⁶⁰

A falu problémáját az Actio Catholica útmutatásának megfelelően a lélek problémájára redukálják. Nem a földkérdés, hanem a lelki problémák megoldását sürgetik, a reformjelszavakból mindössze ennyi maradt:

„Történelmileg bebizonyított tény — hirdetik —, hogy az ilyen nagy kérdések (ti. a falu problémái — P. P.) megoldása pusztán hatalmi, vagy anyagi eszközökkel soha és sehol sem sikerült . . . Aki tehát a falu népén segíteni akar, annak elsősorban az Egyházhoz kell fordulnia és arra a munkára kell támaszkodnia, amelyet a katolikus Egyház a faluban ezer év óta végez.”⁶¹

⁵⁹ Féja Géza: A magyar kérdés: parasztkérdés. (Új Kor, 1935. jún. 1. I. évf. 4. sz. 6. l.)

⁶⁰ A mi falunk. (Új Kor, 1936. okt. 1. II. évf. 19. sz. 5. l.)

⁶¹ Uo.

Teljesen lemondanak tehát a falu irányában végzett szociális demagógiáról — e demagógiának semmiféle tartalmat adni nem tudnak a karitás meghirdetésén kívül — a falu tömegeinek megnyerését egyszerűen a vallási ideológia hatványozottabb terjesztésével, a falu hitéletének megújításával kívánják megoldani — ezt az ezer éve bevált módszert ajánlják az uralkodó osztályok figyelmébe. Ez egyben jelzi a „katolikus reformnemzedék” ideológiai frontépítésének teljes csődjét is, ami lényegében természetesen az ellenforradalmi korszak uralkodó osztályainak ideológiai csődje, melynek végső meghatározói a korszak minden fejlődést megakadályozó, pusztulásra ítélt termelési viszonyai. Tehetetlenségüket, kudarcukat a „katolikus reformnemzedék” tagjai is érzik, tudják, be is ismerik, s lépten-nyomon panaszozzák.

„Nálunk a jobboldali mozgalmak egy része — szól a sirám — csupán annyiban jobboldali, hogy antikommunista. A szociális tartalom hiányzik és megtörtént például az is, hogy azelőtt »jobboldali« fiatalok a spanyol szocialista hadseregek győzelmének »drukkoltak«, mert azt hiszik, hogy a másik oldal csak a »generálisok« pártja. Sikerült jobboldali mozgalmaink szociális tartalmatlanságának és egy szervezett magyar népfront propagandának még ezt is elérnie. Helytelenül ítélik meg a fiatalság felfogását azok, akik a mai esendőt nyugalomnak fogják fel. Valódi és nem látszat-változtatások, radikális segítség nélkül a fiatalság bolsevizálódik.”⁶² Demagógiájukban a szélsőjobb érdekében kérik számon a demokratikus fejlődés hiányát, pontosabban; érzik, hogy a magyarországi kapitalizmus viszonylagos elmaradottsága — elsősorban a feudális maradványok a mezőgazdaságban — nehezítik a szélsőjobboldali tömegbázis kiépítését:

„Magyarország — írják — mindig egy fél lépéssel marad hátra az európai események mögött. Nálunk nem volt igazi liberalizmus és nem volt igazi demokrácia sem. Miután azonban az idő úgy hozta magával, a liberalizmusból és demokráciából kiábrándult Európában a fascista rendszerek felé fordult a közönség érdeklődése. Természetes, hogy mi sem maradhatunk ki ebből az érdeklődésből, s így előállott az a furcsa helyzet, hogy még be sem fejeztünk egy demokratikus korszakot s máris egy újabb korszak megvalósítása felől érdeklődünk. Az előző korszakban meg nem valósított problémák természetesen mint üszkös sebek égnek az ország testében és zavarják azt a törekvést, hogy bekapcsolódjunk egy újabb áramlatba. Minálunk fegyelmezett felvonulásokat akarnak rendezni akkor, amikor nincs még igazi közvélemény sem. Élgárdákat akarnak szervezni olyan időben, amikor nincs ennek az élgárdának kit megdolgoznia. A nemzeti összetartásról beszélünk akkor, amikor a parasztot fel sem szabadítottuk még. Ha van magyar tragikum, ebben van. Fél munkát végzünk és fél úton megállunk.”⁶³

Magyarország erősen kispolgári* jellege — az a kispolgárság, mely igazi polgári fejlődés nélkül jött létre —, a mindent elárasztó, leszűrítő kispolgárság nemcsak a forradalmi mozgalmak útját nehezítette, de a fasizmus *aktív* tömegbázisának kiépítését is. Az ellenforradalmi korszak kispolgára végtelen szorongásban élt, megfeszített munkával tudta csak biztosítani kispolgári létét, óvakodott minden kockázattól, létformája a vegetáció, s ezért, bár tudatában

⁶² „A parasztság az egyetlen biztosíték, hogy Magyarország el ne néptelenedjék.” (Új Kor, 1936. dec. 24. II. évf. 31–32. sz. 4. 1.)

⁶³ Magyarország... (Új Kor, 1936. okt. 15. II. évf. 21. sz. 2. 1.)

* Kispolgárságon a városi és a falusi kisárutermelők osztályát értjük, a kisiparosokat, kiskereskedőket, kis- és középparasztokat stb.

jelentős részüket fasisztává nevelték — zömében aktívan a fasiszta mozgalmakban s atrocitásokban nem vett részt, aktívan nem csatlakozott. S hogy ez így legyen, ehhez nagymértékben hozzájárultak a baloldali erők, a népfront — ha viszonylag szűk térre is korlátozott — sikerei. A kispolgárság lényegében — nagy tömegeit tekintve — passzív szemlélője s kiszolgáltatója volt az eseményeknek.

A fasiszmus ideológiája a finánc-oligarchia ideológiája, s azért jön létre, hogy védelmet biztosítson a finánc-oligarchiát megtestesítő uralkodó osztályoknak, ehhez viszont az szükséges, hogy sikereket érjen el a munkásosztály sorában, — tömegbázisa a kispolgárság, de ezt csak akkor tudja maga mellett aktivizálni, ha erőfölényt, sikereket mutat fel a tényleges forradalmi mozgalmakkal szemben, ha maga mellé tudja állítani a másik alapvető osztály, a munkásosztály egy részét, legyen az ennek az osztálynak akárcsak az improduktív munka területén dolgozó rétege is.

E „sikerek” objektív alapját a fennálló társadalmi viszonyok lényegét elfedő látszatok képezik — mely látszatok mindig a maguk sajátos formájában, az adott ország történelmi, gazdasági s társadalmi fejlődésének megfelelően, az adott konkrét történelmi helyzetnek megfelelően jelentkeznek — elfedve e társadalom lényegét kitevő hatalmas monopóliumok szerepét.

A fasiszta ideológia a munkásosztály lényegétől idegen, de a fasiszmus létrejöttével a munkásosztály soraiban hathat *aktivizálóan*, ez minden olyan esetben szükségszerűen bekövetkezik, ha a munkásosztály — mely helyzetéből kiutat keres — az igazi forradalmi ideológiától, annak hatásától el van zárva, ha forradalmi erőit a fizikai terror eszközeivel megsemmisítik. Ezért aktivizálhat az álforradalmiság köntösében fellépő fasiszta ideológia munkás tömegeket, ugyanakkor, amikor kispolgári tömegek, melyek létük mozdulatlanságát görcsös félelemmel őrzik, bár tudatukban fasiszták — a passzivitás álláspontjára helyezkednek.

E kérdések ismét más sajátosságokban jelentkeznek az ellenforradalmi korszak parasztságánál. A mezőgazdasági cselédség lelki bénaságáról hű képet fest Illyés Gyula, mások a paraszti polgárosodás keserves, energiákat sorvasztó útjáról számolnak be (Erdei Ferenc, Darvas József) s a költő ilyennek látja a népet:

Ülünk, ülünk a mindenség szélén,
Tán arra várunk, hogy fölfaljon a bánat
És várunk, csak várunk szomjasztó várásban,
...
Elhagytunk valahol minden akarást⁶⁴

Mindez természetesen nem mond ellent annak az igazságnak, amit történelemtudományunk is helyesen tükröz, hogy a népben forradalmi energiák szunnyadtak — ez az izzó láva tört a forradalmi megmozdulásokban, sokszor hatalmas erővel (pl. 1930. szept. 1.) felszínre, vagy piroslott át a közönyös, tunya, szürke felszínen a háború éveiben a háborús intézkedések elleni szabotálások formájában. Mindebben elsősorban az illegális kommunista pártnak volt forradalmasító, helyes tudatot formáló s aktivitásra ösztönző szerepe. De jelentős szerep jutott e téren — súlyos hibái ellenére — a szociáldemokrata pártnak is, s mindazoknak az erőeknek, melyek a fasiszmus elleni harcban, a demokratikus szabadságjogokért, ha sokszor erőtlenül is, hallatták hangjukat.

⁶⁴ József Attila: Magyarok.

Ezek az erők tették élő, reális lehetőséggé a népfront sikerét a harmincas évek második felében és akadályozták meg végső soron az aktív jobboldali tömegbázis kialakítását.

A sorozatos kudarcok után a politikai katolicizmus jobbszárnya — mint már láttuk — ismét előtérbe állítja a katolikus tábor *egységének* kérdését, azt a törekvést, hogy új, fasizálódott formájában felélesszék a Keresztény Pártot, hogy a szélsőjobboldal jegyében teljesen egységesen léphessenek fel önálló keresztény fasiszta politika kiépítésével a „bolsevizmus veszélye” ellen. E célkitűzésben egyébként mindig teljes volt az egység, de jelentkeztek bizonyos felfogásbeli, módszerbeli ellentétek a hitlerizmushoz való viszony, s ennek kapcsán a magyarországi fasizmus sajátosságainak kérdésében. Mint láttuk, ezekben a kérdésekben a „katolikus reformnemzedék”, a Gömbös-kormány szolgálatában teljesen kritikátlan álláspontot foglalt el a hitlerizmussal szemben. Most hangsúlyozzák:

„Pártokon felül és pártoktól függetlenül azért küzdünk, hogy a Quadagesimo Annóban lefektetett elvekből minél több valósuljon meg... Tiszteljük a magyar alkotmányt, ennek az alkotmánynak azonban lépést kell tartania az idők fejlődésével...”

Helyesnek és szükségesnek tartjuk Hitler kancellár vaskézével véghezvitt küzdelmét a kommunizmussal szemben, bár amikor hálásak vagyunk neki, hogy megállította a vörösen hömpölygő áradatot, amely Németországon keresztül előntötte volna az egész Nyugatot, ugyanakkor kárhoztatjuk a hitlerizmusnak súlyos kinövészeit is, a faj istenítését, az államtotalitásnak azt a mértékét, mely ott eluralkodott, a legerősebben elítéljük felebarátaink egyes csoportjainak csupán faji alapon való gyűlöletét és elítéljük a katolikus szabadság megeseonkítását...”⁶⁵

Ezekben a kérdésekben tehát a „katolikus reformnemzedék” alkalmazkodni kénytelen a konzervatív fasisztákhoz, de nem mondhatnak le a totális fasizmus egyik fő követelményéről: a szélsőjobboldali tömegbázis kiépítéséről, s ennek fő módszeréről, a szélsőséges szociális demagógiáról — ezek a törekvéseik hozták létre — mint már láttuk — a Szociális Frontot, a politikai katolicizmus szélsőjobboldali tömörülését, beismervé egyben a katolikus egységfront kiépítésének kudarcát:

„A magyar katolicizmusban még mindig egyéni akciókra van felépítve minden, egyes emberek vállán, hitelén, erején vagy lelkesedésén nyugosznak kezdeményezések, akciók, vagy intézmények, de a közös front nem bír kialakulni.”⁶⁶

Nyisztor Zoltán, a Szociális Front egyik vezéralakja, kiadja a jelszót: „Birtokon kívül — egy frontba!” — azaz ismét előtérbe kerül a „nemzedék-probléma”, megindul a harc a szélsőjobboldal jegyében a vezető pozíciók megszerzéséért a Keresztény Párton belül, illetve, ha szükséges, egy külön párt-csoportosulásért.

A „közös front” kialakításának a hiánya — hangoztatják — azért különösen sajnálatos a „fiatalokra” nézve, mert a fiatalok érzik, hogy szociális programok és feladatok nélkül a jelenlegi társadalmi problémákat, azaz a társadalmi ellentétek valamiféle levezetését megoldani nem lehet. Nyisztor tehát csak egy kiutat lát; a fiatalok lépjenek porondra önálló politikai csoportosulás igényével, önálló szociális programokkal és gyűjtsék maguk köré a tömegeket.

⁶⁵ Megjegyzések. (Új Kor, 1936. aug. 1. II. évf. 15—16. sz. 261—262. l.)

⁶⁶ Nyisztor Zoltán: Birtokon kívül — egy frontba! (Új Kor, 1936. okt. 22. II. évf. 22. sz. 3. l.)

Tehát, ha az egységet megvalósítani nem lehet, a másik utat, a teljes szakadást ajánlja:

„... Számunkra nem marad más hátra — hirdeti —, mint sorsukra hagyni a „birtokon belül” állókat s egy szintiszta szociális program alapján egységes táborba tömöríteni a „birtokon kívül” állók sokkal nagyobb tömegét. Mi már csak magunkban, a fiatalabb generációkban láthatunk erőt és reményt, segítséget és vigaszt egyaránt.”⁶⁷

E „szintiszta szociális” program lényegét már láttuk a Szociális Front programjával kapcsolatban, Nyisztor csupán azt ismétli. A szociális problémák megoldására „az eddig ellenőrzés nélkül széthulló nemzeti jövedelem igazságosabb felosztását” ajánlja, — úgymond, a nemzeti jövedelemből „sem birtok, sem hatalom, sem konjunktúra, sem tehetség címén ne vihessenek el egyesek annyit, hogy a többinek semmi se jusson”. „Hadat kell üzeni minden szociális igazságtalanságnak, amely ma Magyarországon grasszál s a magasabb álláshalmozásban és jövedelemhalmozásban jut kifejezésre.” Ezeknél az általános, frázisokban kimerülő, a minden konkrét alapot nélkülöző jelszavaknál többet mondani nem tud, így érthető, hogy a „birtokon kívüliek” politikai tömörítésének módszereiben sem tud túllépni a Kovrig és Közi-Horváth javasolta módszereknél, a személyi kapcsolatok kiépítésénél.

„A társadalmi szervezkedést — hirdeti Nyisztor — azonnal meg kell kezdeni. Ez a szervezkedés azonban ne legyen a régiek mintájára pusztán népgyűlés... A népgyűlések úgynevezett agitációjával Magyarországon már senkit sem lehet megfogni vagy megtartani. De győzzünk meg és kössünk le az eszme életrevalóságával és gyakorlati varázsával minden magyar községben csak öt fiatalabb embert és az mint propagandista körben bővölve az ifjabb generációkat magával kell hogy rántsza a legtisztább eszmei alapon is.”⁶⁸

Különösen a politikai katolicizmus „demokratikus” szárnyának szétzüllesztésére törekedtek a jobboldali egység megteremtése érdekében. Ez a „demokrata” szárny bár élesen antikommunista s legitimista volt, mégis bizonyos akadályt jelentett a hitlerizmus, a brutális fasiszta diktatúra hitelének elterjesztésében, szembenállást a szélsőjobboldali törekvésekkel. A Korunk Szava — elsősorban a lap főszerkesztője, gróf Széchenyi György — különösen 1935—37-ig, minden alkalmat megragadott, hogy leleplezze a hitlerizmus demokratikus-ellenességét, az emberi szabadságjogok sárbatiprását a hitlerizmus által, s nem csupán a „vallásüldözés” miatt állt szemben a hitlerizmussal. Fellepett a hitlerizmus magyarországi szállásainál ellen, védelmébe vette a szabad szakszervezeteket, elítélte a spanyolországi fasiszta vérengzéseket stb.

A „közös front” megteremtése érdekében a „katolikus reformnemzedék” a változott helyzetben elítéli az 1935-ös „kiválást”, mindent Balla Borisz bűncül róva fel, s letagadja a Gömbös-kormány szolgálatában végzett egész politikai múltját:

„Balla Borisz — írják — azzal érvelvén, hogy Gömbös miniszterelnöknek nemcsak jó világi katolikus, hanem tiszteletreméltó egyházi és papi követői is vannak úgy a párt képviselőtagjai közt (ti. a Keresztény Párt tagjai közt — P. P.), mint a Házon kívül is, arra a felfogásra jutott, hogy most mindenkinek összefogva Gömbös Gyula reformpolitikáját kellene támogatnia, szerinte a katolikus érdekek is ezt kívánták az adott helyzetben. Mi, akik szigorúan napipolitikán

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

kívül, illetőleg pártokon felül óhajtunk küzdeni, nem ezt az álláspontot foglaltuk el és mindenki emlékezik, hogy még abban az időben is, amikor Balla Borisz állt az ÚJ KOR élén, — bár akkori felelős szerkesztőnknek más volt a felfogása — még sem helyezkedtünk harcos belpolitikai alapra. Nem mintha, akár egy párt ellen vagy más pártok mellett akartunk volna küzdeni. Szó sincs róla . . . A mi mozgalmunk . . . , a mi lapunk és a mi irányunk nem tartozik semmiféle párthoz.”⁶⁹

Nyisztor is hangsúlyozza: „Véleményem szerint Balla Borisz hibát követett el akkor, amikor nem egyénileg csatlakozott a Gömbös-párthoz, hanem magával akarta rántani a fiatal katolikus értelmiséget is.”⁷⁰

Azokban nyilvánvaló, hogy nem egy ember ilyen vagy olyan lépéséről van itt szó, hanem arról, hogy a politikai katolicizmus a Gömbös-kormányval egyetértve, annak szolgálatában az aktív jobboldali tömegbázis kiépítésén fáradozva porondra léptette a „katolikus reformnemzedéket”. A módszer nem vált be, bebizonyosodott, hogy a kormánypártnak asszisztálva nem lehet a kívánt tömegbázist létrehozni. „Az a kísérlet — írja Béry László — ,amellyel ezt az egységet az elmúlt években kormánypárti oldalon próbálták létrehozni, inkább ártott, mint segített, inkább zavarta, késleltette, mint közelebb hozta az eredményt. Gömbös Gyulától az intuitív megérzést és a jószándékot nem lehet elvitatni, de a gyakorlatban annyi hibát csinált, olyan szerencsétlenül válogatta ki embereit és eszközeit, hogy végeredményben megint csak az ellenfél malmára hajtotta a vizet.”⁷¹

De ahogyan csődöt mondtak a tömegbázis kiépítésére tett kísérletek, ugyanúgy nem sikerült soha egy teljes fasiszta egységet létrehozniok a katolikus táborban, az ellentétek a különböző áramlatok között továbbra is fennmaradtak, legélesebben a „demokrata” szárny irányában jelentkeztek. A politikai katolicizmus e táborával — bár e tábor is sok zavaros, fasiszta nézettel volt terhes, nagymértékben kötötték reakciós, legitimista elképzelések — az illegális kommunista párt kereste is a politikai együttműködés útját, módját a demokratikus szabadságjogokért, a nemzeti függetlenségért vívott harcban. Ez vonatottan, nehezen bár, a negyvenes évekre bizonyos mértékben meg is valósult. Erről a politikai együttműködésről tesz tanubizonyosságot — hebizonyítva a széles nyilvánosság előtt, hogy gyökeres világnézeti különbségek ellenére is létrejöhet ez az együttműködés — a katolikus politikus és tudós, Szekfű Gyula, és a katolikus papköltő, Horváth Béla a Népszava 1941. karácsonyi számában.

Miután bebizonyosodott, hogy a kormánynak asszisztálva „nemzeti egység”-et, „közös frontot” kialakítani nem tudnak, megpróbálkoznak a másik módszerrel; „alulról építve”, most már tényleg csupán a „birtokon kívüliekre” támaszkodva kialakítani táborukat. A kérdés: kikre számíthatnak?

„Lássunk világosan! Kikre számíthatunk? — teszik fel a kérdést. — Mint vezető hangot adó egyesületek itt vannak többek közt a következők: a *Szociális Front*, a *Prohászka Munkaközösség*, a *Szent Imre Szenátus*, a *Katolikus Diákszövetség*, az *Emericana*, a *Fiatall Magyarországi Egyetemről kikerült éjájara*it s azonkívül az a sok-sok szervezetlen fiatalember, akik nem találták meg a helyüket, hiszen nem is ment értük senki. A gimnázium padjaiban ülő fiataloktól kezdve . . . a fiatal tanítókon, a fiatal vasútasokon, póstásokon, ügyvédjelölteken át az érettségizett és egyetemet vagy főiskolát végzett paraszt, kereskedő, iparos vagy középosztálybeli származású fiúkig . . .

⁶⁹ Megjegyzések uo.

⁷⁰ Nyisztor Zoltán véleménye. (Új Kor, 1936. aug. 1. II. évf. 15—16. sz. 260. 1.)

⁷¹ Béry László: A megvalósulás útján. (Új Kor, 1936. nov. 5. II. évf. 24. sz. 3. 1.)

Azután itt vannak azok a tömegek, amelyeket a *Katolikus Legényegyletek, a szegedi fiatalok, az egri keresztény front, a veszprémi megmozdulás* stb. kísérelt meg befolyásolni és irányítani . . . Itt vannak azután a különböző megkezdett, de be nem fejezett katolikus keresztény munkásmozgalmak . . .”⁷²

Elsősorban tehát a fiatalságra kívánt támaszkodni a különböző sikertelenségek után a „katolikus reformnemzedék”. Nem véletlenül. Ez a fiatalság, mely a gazdasági válság után, egy vontatott, kínos depresszió éveiben került ki az életbe, helyet keresve a nap alatt, érzékenyen figyelt a társadalmi problémákra, eligazodást és eligazítást keresett, a kor égető reális, vagy mesterkélt kérdéseire — földreform, választójog, hitlerizmus, kommunizmus, zsidókérdés, dunakonföderáció stb. — választ várt. A fiatalság energiákkal teli, de energiáit okosan felhasználni nem tudó erőire akart támaszkodni a „katolikus reformnemzedék”. Hogy ez a fiatalság — természetesen most csak a politikai katolicizmus szellemi emelőin nevelkedett fiatalságról beszélünk — milyen engesztelhetetlen dühvel volt eltelve minden iránt, ami korlátozta tevékenységét, ami gátolta érvényesülését, azt nagyon jól jellemzi Rónay György: „Várjuk bőjtölve az új napot” című cikke:

„Barátom, légy elszánt és megátalkodott. Ne higjy senkinek. Magad vagy, magadnak kell a harcod megharcolnod . . . Légy farkas és neveljetez farkaskölyköket, mert közel van a farkasok ideje! (ti. a totális fasizmus — P. P.) Kilökött fiatalok, a kényelmes szájalások és sürgölődő semittevések után majd ránk is szükség lesz egyszer, ránk, akiket senki sem kérdett, s akiket csak akkor vettek be, ha árulók lettünk. *Nem leszünk árulók! nem kellenez igazgatósági tagságok és kényelmes fedezékek, szegények leszünk, tiszták és kérelhetetlenek!* Erre vigyázz: a te családod is vár, ellenszegülő, szívós a gyáva mának: azért sem! s a bátor holnapokra: azért is! Köszöntsük a bátrakat, Franco tábornokot, Degrellet és a többiket, s várjuk bőjtölve az új napot.”⁷³

Az utat tévesztett, helyét nem lelő, a fasizmus demagógiájától megszédített, a jelenségek előtt érthetetlenül álló, a mindenből kiábrándult fiatalság hangja ez. Ez a szerencsétlen, ez a teljesen az ellenforradalmi korszak ideológiai hatása alá került, erkölcsileg, lelkileg a farkasok színvonalára züllesztett ifjúság a fasizmus kiteljesedésétől, a fasiszta terror bekövetkeztétől várta, hogy „helyet kap a nap alatt”, hogy egzisztenciája biztosítva lesz. Maga sem tudta, hogy mit akar. A fasizmus csillogó jelszavai, üres frázisai megtévesztették, hamis illúziókon nevelődött, melyek elfedték a lényegét, s melyekkel szemben gyökeresen mást mutatott az élet. Szellemileg gyenge volt, lelkileg rest ahhoz — a vallási nevelés megtette hatását —, hogy újraértékelje az élet jelenségeit — hitt a kinyilatkoztatásban — az életet kívánta tehát átalakítani a hamis elméletek, illúziók szerint. Kinevelésükben nem kis szerepet vállalt a „katolikus reformnemzedék”.

Ez az ifjúság a fasiszta háború legmegbízhatóbb zsoldoscsapata lett, hazafinak, igaz magyarnak, az európai kultúra védelmezőjének, hősnek hitte magát, pedig csak az uralkodó osztályok kiszolgálója volt, szánalomraméltó figurája.

Ennek a generációnak egyik tipikus képviselője volt Szabó Zoltán. Pályáját a „katolikus reformnemzedék” égisze alatt kezdte, az Új Kor-ban és más katolikus folyóiratokban jelentek meg első írásai. Szabó Zoltán jobbról, a belénevelt fasiszta illúziók platformjáról támadja a „katolikus reformnemzedék” jobboldaliságának „úri” mivoltát és kéri számon a fasizmus „népi” jellegét:

⁷² Mozgalmak egy fronton (a. zs.) (Új Kor, 1936. dec. 3. II. évf. 28. sz. 3. l.)

⁷³ Rónay György: Várjuk bőjtölve az új napot. (Új Kor, 1936. dec. 3. II. évf. 28. sz. 7. l.)

„Néha, ha felmerül bennem a kérdés, hogy van-e magyar jobboldaliság, erős a kísértés, hogy ezt válaszoljam: nincs. Illetve: ami van, az nem jobboldaliság, hanem vitézkötés, zsinóros mente, »jó magyar lengyelbunda«, »kedves öregem, hiszen te olyan jó magyar gyerek vagy« jellegű kitételek a beszélgetésben. A széles és úgynevezett nemzetfenntartó rétegek jobboldalisága kimerül abban, hogy zsidókat nem eresztenek be az elitbálókra... Vannak haszonjobboldaliak, ürügyjobboldaliak, baloldal-ellen-jobboldaliak, *csak éppen jobboldaliak nincsenek, jelző nélkül és valamelyes elgondolással a tennivalókat illetően.*

Akárhogy is igyekszem találni valamit, ha a felszín alá nézek, a jobboldalról az »úr« kerül ki. Értsük meg: nem a polgár, nem a nemes, hanem szimplán és egyszerűen: az »úr.«⁷⁴

Íme, Szabó Zoltán, a jobboldali illuzionista. Az élettől az eszményesített jobboldalt kéri számon, úgy, ahogy az az elmélet frázisaiban jelentkezik, de arra már képtelen, hogy megértse ennek az elméletnek a lényegét, hogy felismerje osztályjellegét, s rájöjjön: hiába keresi ebben az elméletben a „népít”, mert semmi köze a néphez. A jelenségeket helyesen látja meg, azt pl., hogy Magyarországon a jobboldaliság igazi bázisa az úgynevezett „úri középosztály”, de hazug elmélete elfedi előle a lényegét, elméleteivel nem mer szembenézni. A marxizmus egyszerűen nem létező számára, fel sem merül benne az igény, hogy megismerje azt, amivel szemben állást foglal, ez a szellemi habitus ennek a generációnak egyik alapvető vonása, amit magukkal hoztak a felszabadulás utáni évekre is.

Szabó Zoltán szerint Magyarországon nem érett meg a helyzet a „komoly jobboldal” megszervezésére. Van egy minden jobboldaliságra kapható réteg, az úgynevezett vidéki intelligencia, melynek sem politikai műveltsége, sem szociális érzéke nincs, s az ezzel folytatott jobboldali politika — Szabó megállapítása szerint — végzetes lenne: „Talán merész szó, — írja — de kevés nagyobb veszély van, illetve inkább volt, mint az, hogy egy mai garnitúra úgynevezett „jobboldali előretörést” csináljon. Először azért, mert minden ilyesmi inkább tudatlan, mint jószándékú elemek előretörését jelentené *ma*, másodszor azért, mert a diktatúrák kísérletek a mi állapotunkban mindenképpen veszélyesek, de különösen veszélyesek a mi „értékeink” mellett, melyekből egyetlen épkezláb és fikarcnyit is rátermett embert sem lehet találni. Addig, amíg széles és politikailag és szociálisan képzett osztályaink nem lesznek, amíg a régi merev és tehetetlen magyar társadalom át nem cserélődik és föl nem váltódik, nincs más feladat, mint egy minél életképesebb, értékesebb és jobb generációt kinevelni. Ha ez nagyon hamarosan nem fog megtörténni, könnyen lehet, hogy a vízió a „sírról, melyben nemzet sülyed el”, valósággá válhatik. Az inkább fölhasználásra alkalmas, mint megvalósításra hasznos külföldi példák és figyelemelterelésre használt páni réműletek félretételével egyetlen út, szükség és forma lehet. Az a forma, amelyben ez a fejlődés a legbiztosabban megtörténhetik. Amelyben a régi értetlenek fölváltása egy új és pártszempontokkal kevésbé szédíthető réteggel megtörténhetik. A kínzóan sürgető szociális kérdés kíméletlen megoldása után: a demokrácia. Az, aminek tizennyolc évvel ezelőtt be kellett volna következnie.”⁷⁵

Szabó Zoltán tehát a „katolikus reformnemzedékhez” hasonlóan az „igazi demokrácia”, az „igazi kispolgárság” hiányában, a „félúton való megállásban”, a demagógiát alátámasztó társadalmi reformok hiányában látja a jobboldali mozgalmak, a jobboldali tömegbázis kiépítésének nehézségeit.

⁷⁴ Szabó Zoltán: Jobboldaliság és vitézkötés. (Új Kor, 1937. jan. 7. III. évf. 1. sz. 5. l.)

⁷⁵ Uo.

„Kétségtelen — írja —, hogy a magyar jobboldaliságnak alapvető hibája az, hogy nem volt magyar kispolgárság, mely tartalommal lássa el. *Ezért* vette és veszi a tartalmat a magyar úriságtól. Ez alatt nem azt értem, hogy a tagjai urak, dzsentrik, címeresek és prédikátumosak, hanem azt és ez rosszabb, *hogy urak akarnak lenni* . . . Az egész mai . . . *magyar jobboldaliság* e réteg társadalmi fölfelékapaszkodásának a jegyeit viseli magán.”⁷⁶

Kispolgári paraszti demokráciát követel, tömegbázist a jobboldali mozgalmak alá, konkrét szociális intézkedéseket, melyek segítségével meg lehet nyerni a tömegeket a jobboldal számára. Szabó nagyon jól látja, hogy üres szociális demagógiával már semmire sem lehet menni, s ennyiben túlmutat a „katolikus reformnemzedék” elképzelésein. Javaslati egyébként a negyvenes évek nyilas, a háborús célokat szolgáló földosztásaiban részben meg is valósultak.

1918-ról beszél, csak arról feledkezik meg, hogy 18-ban forradalom volt, míg ő felülről, az uralkodó osztályok segítségével kívánja a társadalmi változtatásokat, azaz csupán átcsoportosítást követel az uralkodó osztályok soraiban — hasonlóan, mint a „katolikus reformnemzedék”, mint a „birtokon kívüliek” — azaz objektíve a jobbratolódást követeli.

Szabó Zoltán cikkével kapcsolatban egyébként az Új Kor szerkesztősége vitát indít, jelezve, hogy a cikkkel „nem mindenben” értenek egyet. Egyetlen egy hozzászólást közölnek, „öreg politikus” aláírással, melyben teljeseen a szélső-jobboldal kap hangot:

„Nem osztom — írja »öreg politikus« — Szabó Zoltánnak azt a nézetét, hogy Isten őrizzen most valamilyen komoly jobboldali megmozdulástól, mert a jelenlegi szervezetlenség, elkészületlenség mellett katasztrófális lehet. A tapasztalat mást bizonyít. Azt, hogy alkalmat és lehetőséget kell adni a jobboldali erők kiforrására, a jobboldali garnitúra megteremtésére és ez nálunk igenis csak a hatalom birtokában, legalábbis a hatalomban való nagyobb részesedés mellett lehetséges. Jobboldali politika nélkül a katolikum sorsa egyenesen és feltartóztatlanul Mexikóba, Spanyolországba vagy Moszkvába vezet.”⁷⁷

Ez a hang nagyon hasonlít a „katolikus reformnemzedék” hangjára, a „birtokon kívül — egy frontba” jelszóra, arra az elképzelésre, mely miután rájöttek, hogy a „közös frontot” a katolikus táboron belül a szélsőjobb jegyében kialakítani nem tudják, elveti, illetve rögtön nem tartja olyan sürgősnek a katolikus áramlatok egyesülését:

„Mi azt szeretnénk — hangsúlyozzák —, ha a keresztény politikai gondolatnak mindenütt meg volna a maga jól megépített bástyája, amely épen marad akkor is, ha a másik lyukat kap, vagy összedől.”⁷⁸ Világos kifejezése ez annak, hogy szükségesnek tartják a politikai katolicizmus felkészülését a szélsőjobb egy esetleges politikai előretörésének azonnali kiszolgálására, ily módon is biztosítani kívánják a katolicizmus pozícióinak megőrzését s megerősítését. Szabó Zoltán persze eddig nem ment el, a kormány álláspontján maradt „elítélve” a szélső-jobboldali törekvéseket. A „katolikus reformnemzedék” pedig ismét fiaskót fogott. A Gömbös-kormány szolgálatában porondra lépett a totális fasizmusért, a „reformkorszak” csődje után pedig mint jobboldali ellenzék sürgette a kormány jobbratolódását. Elképzeléseinek azonban 1936 második fele és különösen az

⁷⁶ Szabó Zoltán: Mégegyszer: vitézkötés és jobboldaliság. (Új Kor, 1937. jan. 21. III. évf. 3. sz. 7—8. l.)

⁷⁷ Vita a jobboldalról (Új Kor, 1937. jan. 21. III. évf. 3. sz. 7. l.)

⁷⁸ A keresztény pártok. (Új Kor, 1937. jan. 21. III. évf. 3. sz. 2. l.)

1937-es esztendő, nem kedvezett. A Darányi- és Imrédy-kormány lazított a Gömbös-féle módszereken, leintette a szélsőjobb hangadóit. Mindez összefügg a nemzetközi helyzet átmeneti enyhülésével, azzal, hogy Hitler 1937-es beszédében maga is tartózkodott a konfliktusok kiélezésétől. Ez ki is váltott bizonyos csalódást a magyar uralkodó osztályokban Hitlerrel szemben, revíziós törekvéseik veszélyeztetettségét látták Hitler „visszavonulásában”. Rövid időre előtérbe került a francia és az angol orientáció, ennek megfelelően megnő átmenetileg a politikai katolicizmus „demokratikus” áramlatának a súlya, ez a tábor ugyanis az angol, francia orientáció híve volt, a „katolikus reformnemzedék” pedig elszigetelődik, illetve profilját veszítve beolvad a politikai katolicizmus táborába vagy visszavonul a *Vigilia* berkeibe, ahol spirituális régiókban, „távol a politikától” folytatta a fasiszta tudat terjesztésében betöltött szerepét.

1937 márciusában megszűnt a „katolikus reformnemzedék” fő sajtóorgánuma, az Új Kor is. Áprilistól a lap már Péter Aladár és Tamási József szerkesztésében jelent meg „keresztény politikai hetilap” alcímmel. Egyébként az új szerkesztők kezén az Új Kor következetesen végigjárta azt az utat, melyen alapítói, a „katolikus reformnemzedék” tagjai elindították, nyilas szennylap lett, féktelen uszítás, zsidózás, kommunistaüldözés, minden demokratikus törekvés bemocskolása jellemezték. Az Új Kor-nak ez a szégyenletes pályafutása azoknak a szerencsétleneknek az útját szimbolizálja, akiknek fasisztává nevelésében a „katolikus reformnemzedék” is kivette a részét, s akik gyászos s bűnös szereplőivé váltak a magyar történelem legszégyenletesebb korszakának.

1963 április